

לשילובו של המשפט העברי במשפט הישראלי
בפתחו של היובל השני

לשילובו של המשפט העברי במשפט הישראלי

מאת

פרופ' נחום רקובר

המשנה ליועץ המשפטי לממשלה

משרד המשפטים

ספרית המשפט העברי

ספריית המשפט העברי

משרד המשפטים
מורשת המשפט בישראל

איך לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאכסן במאגר מידע
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני או
אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה

©

כל הזכויות שמורות

מורשת המשפט בישראל
ת"ד 7483 ירושלים 91074
תשנ"ט – 1998
ירושלים

ערך הדין והמשפט העברי
הוא גדול מאוד,
באשר רק הוא קובע על המורה
את החומס המיוחד,
שהיא תורת חיים.
לומר, המורה מתייחסת אל החיים המעשיים
ומאירה את נתיבותיהם.

על פי הראי"ה קוק, עין איה, שבת י ע"א

התוכן

11	הקדמת היועץ המשפטי לממשלה, מר אליקים רוכינסטיין
15	מבוא
17	החקיקה
17	גלוי ונסתר בחקיקה
18	חשיפת המקורות שבבסיס החקיקה
21	א. עשיית עושר ולא במשפט
22	ב. הגנת הפרטיות
23	ג. אזהרת עדים וביטול שבועה
23	ד. תקנת השבים – שיקום העבריין
24	ה. זכות היוצרים
25	ו. אינוס אישה על ידי בעלה
26	ז. הגנה עצמית ויצורך
27	ח. שוויון זכויות למוגבלים
28	ט. לא תעמוד על דם רעך
28	י. זכויות העובד
29	יא. ציד היות
30	יב. חוקי־סוד: כבוד האדם וחירותו
33	הפסיקה
35	חוק יסודות המשפט
36	הצעות לשכלול חוק יסודות המשפט
39	מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית משרד המשפטים – יישום חוק יסודות המשפט
41	ייעוץ
41	א. בתי המשפט ופרקליטי המדינה
42	ב. הכנסח
42	ג. עורכי הדין

התוכן

45	הסדרה 'חוק לישראל'
51	ספרי עזר
51	א. 'מורה דרך במקורות המשפט העברי'
52	ב. 'הרמב"ם והחוק במדינת ישראל'
54	ג. 'המשפט העברי בחקיקת הכנסת'
54	ד. 'המשפט העברי בפסיקת בתי המשפט בישראל'
	ה. 'אוצר המשפט' – מפעל הביבליוגרפיה של המשפט העברי
56	ו. 'ניבי תלמוד'
59	מתקרים
59	א. 'סדרת מחקרים וסקירות כמשפט העברי'
61	ב. 'המסחר כמשפט העברי'
63	ג. 'עושר ולא כמשפט'
65	ד. 'סדר הדין'
66	ה. 'אסמכתא – חיוב וקניין כמשפט העברי'
67	ו. 'שלטון החוק בישראל'
71	ז. 'זכות היוצרים במקורות היהודיים'
73	ח. 'איכות הסביבה'
75	ט. 'גדול כבוד הבריות – כבוד האדם כערך-על'
77	י. <i>Law and the Noahides</i>
78	יא. 'גדולה עברה לשמה'
79	יב. 'תקנות נגד מותרות'
81	יג. 'ההתחייבות כמשפט העברי'
82	השתלמויות
83	סמינרים כמשפט העברי
89	שיעורים לשופטים
90	הוראה בפקולטאות למשפטים

התוכן

	סדנאות, משפטים מבוימים וימי עיון
91	במערכת החינוך
97	סמינרים בינלאומיים
97	א. <i>Jewish Law and Current Legal Problems</i>
97	ב. <i>Maimonides as Codifier of Jewish Law</i>
99	ג. <i>Jerusalem – City of Law and Justice</i>
101	ד. <i>Law and Morals</i>
103	אחרית דבר
105	נספחים
109	א. חוק יסודות המשפט, התש"ם-1980
111	ב. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו
113	ג. חוק השליחות, התשכ"ה-1965
115	ד. חוק השומרים, התשכ"ז-1967
	ה. חוק עשיית עושר ולא במשפט,
117	התשל"ט-1979
	ו. חוק לתיקון דיני הראיות (אזהרת עדים וביטול
119	שבועה), התש"ם-1980
121	ז. חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981
	ח. חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים,
123	התשמ"א-1981
	ט. חוק לתיקון פקודת זכות יוצרים (מס' 4),
125	התשמ"א-1981
127	י. חוק העונשין (תיקון מס' 22), התשמ"ח-1988
129	יא. חוק העונשין (תיקון מס' 37), התשנ"ב-1992
	יב. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות,
131	התשנ"ח-1998
133	יג. חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998
135	יד. הצעת חוק חוזה עבודה, התשמ"ה-1985
	טו. הצעת חוק להגנת חיית הבר (תיקון-הגבלת ציד),
137	התשנ"ח-1998

התוכן

	טז. חוזר היועץ המשפטי לממשלה אל הפרקליטים
139	בפרקליטות המדינה
	יז. חוזר היועץ המשפטי לממשלה אל היועצים
	המשפטיים של משרדי הממשלה והרשויות
141	המקומיות
143	יח. חוזר מנהל בתי המשפט אל השופטים
145	יט. חוזר שר המשפטים אל דיקני הפקולטאות
	למשפטים

היועץ המשפטי לממשלה

אליקים רובינשטיין

המשפט העברי – מורשת הקוראת לנו

היחס למשפט העברי במערכת המשפטית הישראלית הוא יחס של שניות. מחד גיסא, באורח עיוני מודים הכל כי המשפט העברי הוא חלק ממורשתנו המשפטית וראוי שיהא לכך ביטוי ומקום במשפט הישראלי; זאת, גם אם ישנה מחלוקת בדבר היקפה של חובת ההיזקקות אליו. כמובן הדבר כרוך במחלוקת הפרשנית סביב משמעותה של מדינה יהודית בצירוף 'מדינה יהודית ודמוקרטית' (חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד: חופש העיסוק) ובפולמוס שקדם לה בדבר משמעותו של חוק יסודות המשפט, התשמ"א-1980. מאידך גיסא, יישומו של ההיגד העיוני בדבר מקומו של המשפט העברי נתקל בקשיים, חלקם אידיאיים ורובם מעשיים, בקהילה המשפטית הישראלית. על פני השטח, ישנן שלוש משוכות שעל משפטן – שופט ועו"ד בישראל – לעבור כדי לעשות שימוש מכובד

לשילובו של המשפט העברי

וראוי במקורות המשפט העברי. הראשונה היא הרצון. בכך כרוכה גישה אידיאית מסוימת. הקיטוב החוצה את החברה הישראלית בנושאי דת ומדינה, כמו בנושאים לא מעטים אחרים, עלול לשאוב לתוכו – באורח שגוי, לדעתי – גם את הנושא דגן. רוצה לומר, המשפטן המכריע לכיוון השימוש במשפט העברי עלול לעתים לראות עצמו כ'נוטל צד' בויכוח הפנימי. גישה זו – בעיני – בטעות יסודה, שכן מורשת תרבותית עשירה מאין כמוה איננה, ואינה צריכה להיות, נחלת ציבור פלוני או אלמוני אלא נחלת הכלל, בלא זיקה לדעות בפולמוס ציבורי. מקורו של המשפט העברי אמנם דתי, אך המסר הנובע הימנו אינו בהכרח כזה, ואינו צריך להיות נחלת שומרי מצוות בלבד. אולי מגמת החיפוש אחר אוצרותיו של 'ארון הספרים היהודי', הרווחת כיום בישראל, תסייע לדיכוך קושי זה. המשוכה השניה היא הצורך במידה מסוימת של ידע כדי לעשות שימוש ראוי, ולוא גם צנוע, במקורות המשפט העברי. עבודתם הברוכה ותרומתם העצומה של משפטנים בדורנו, שבהם תופסת מקום של כבוד המחלקה למשפט עברי במשרד המשפטים בראשות פרופ' נחום רקובר, מסייעת להתגבר על כך. כיום מדף ספרי היען בתחומים שונים ומקיפים של המשפט העברי, גדוש מזן אל זן. הספרים הכתובים בלשון מודרנית, תוך התחברות מלאה למשפט הישראלי הכללי, מאפשרים לשופטים ולעורכי דין הנכונים לכך רעיונית והמוכנים להשקיע את הזמן הדרוש – לעשות שימוש מכובד, יעיל ונוח במשפט העברי, לשם השראה, פרשנות, אישור והעמקה בעבודתם. וכאן עולה ומתייצבת המשוכה השלישית – הזמן, המשאב היקר ביותר. שופט ועו"ד בישראל עמוסים בדרך כלל לעייפה. לפתחו של שופט מוטלים תיקים רבים ביותר,

ומשימתו היא לסיימם במועד ראוי. לשם כך יש צורך להשקיע עבודה דבה, והוא הדין לעורכי הדין. המשפט העברי הוא בחינת 'נשמה יתרה', ומחייב, בדרך כלל, השקעת זמן שאיננו בנמצא. ואולם, הואיל ושילובו של המשפט העברי ביצירה המשפטית והשיפוטית, הוא חויה תרבותית ומקצועית ואתגר שיש בו משום התחברות לאלפי שנות יצירה יהודית, הרי אם ישנם נכונות רעיונית ורצון, יימצא גם הזמן הדרוש.

אכן, מעברן של שלוש המשוכות הללו הוא קשה; אך הוא אפשרי ומומלץ.

פרופ' רקובר עשה רבות במאבק בלתי נלאה, רב שנים, לשם החדרת תודעתו וידיעתו של המשפט העברי, בשילוב עקרונות מן המשפט העברי בחקיקה, במחקרים, בספרות יען רחבה, בסמינרים השוים לכל נפש משפטן, ובעידוד הלימוד בפקולטאות למשפטים. מאבק זה מניב, ועוד יניב, פירות משובחים, שיש בהם כדי לסייע להתמודד עם כל נושא משפטי. מאבק זה ראוי שיימשך, גם מעבר לאלה – לכלל ביטוי רב יותר של המשפט העברי בחקיקה, בפסיקה הישראלית לדוגמה ובהשראה גוברת בחוות הדעת הניתנות במשרד המשפטים בפרט ובייעוץ המשפטי הממשלתי בכלל.

המשפט העברי עודו לרבים מאתנו ארץ נעלמה, אך התוודעות אליה אפשרית, הדשות נתונה והשערים פתוחים. אף אם הדרך לשילובו במשפט הישראלי, בהקרנה של עקרונות לחקיקה ולפסיקה, עודה ארוכה – המעבר על פני המשוכות אפשרי. אם תרצו – אין זו אגדה.

ירושלים, ד' כסלו תשנ"ט

23 נובמבר 1998

מבוא

העצמאות המדינית של עם ישראל, שהחלה עם הקמת המדינה, לא הביאה עמה עצמאות משפטית. פקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948, שנחקקה עם הקמת המדינה, קבעה כי 'המשפט שהיה קיים ביום ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) יעמוד בתוקפו'. משמעותה של הוראה זו היא, לא רק שהחוקים שהיו בתוקף בתקופת המנדט הבריטי יישארו בתוקפם, אלא אף יתרה מזאת: בתי המשפט היו חייבים להמשיך לינוק מן המשפט האנגלי על פי הוראת סימן 46 לדבר המלך במועצתו, 1922, שקבעה כי כאשר אין תשובה לשאלה משפטית בחוק, ישפטו בתי המשפט על פי עקרונות המשפט המקובל (Common Law) ודיני היושר (Equity) שבאנגליה. הוראה זו, שנחקקה על ידי השלטון הבריטי, המשיכה להתקיים גם אחרי הקמת המדינה, על פי פקודת סדרי השלטון והמשפט הנזכרת לעיל.

אמנם המשך קיומם של החוקים שהיו בתוקף ערב הקמת המדינה הותנה בהשארת החוקים על כנם, בלא שייונו ובלא שיבוטלו על ידי חקיקה חדשה. ואכן, מאז חוקקה הכנסת חוקים חדשים: יש מהם שביטלו חקיקה קודמת, ויש שחידשו הוראות חוק בתחומים שלא היו מוסדרים קודם לכן מבחינה משפטית. כך, למשל, הוחלפו כל

לשילובו של המשפט העברי

הוראות המגילה התורכית, שהיו בתוקף בארץ, בסדרה של חוקים ישראליים בתחום דיני הממונות. מה מקומו של המשפט העברי במערכת משפטית זו? כאן יש להבחין בין החקיקה לבין הפסיקה. אשר לפסיקה, יש להבחין בין התקופה שעד שנת תש"ם (1980), שבה חוקקה הכנסת את חוק יסודות המשפט (ראה נספח א), לבין התקופה שלאחריה. ואשר לחקיקה ולפסיקה גם יחד, יש להבחין בין התקופה שעד שנת תשנ"ב (1992), שבה חוקקה הכנסת את חוקי היסוד (ראה נספח ב), לבין התקופה שלאחריה.

החקיקה

גלוי ונסתר בחקיקה

מאז הקמת המדינה, אימץ המחוקק עקרונות של המשפט העברי בכמה וכמה חוקים, אף שלא צוין במפורש אף לא באחד מן החוקים הללו שמקורה של הוראת החוק הוא במשפט העברי, וכן לא נקבע שיתפרש החוק בזיקה למקורות המשפט העברי. החקיקה נעשתה בדרך של אימוץ עקרונות משפטיים ואף מונחים משפטיים השאובים מן המשפט העברי. כך, למשל, בסדרת החוקים בתחום המשפט האזרחי, נקבעו הוראות רבות שמקורן במשפט העברי: לעתים בסתר, משום שלא השתמשו במטבעות לשון ובמונחים משפטיים מקוריים; ולעתים בגלוי, כשאומצו מונחים של המשפט העברי, והיניקה מן המשפט העברי נראית בעליל.

חוקים אלה הוכנו על ידי ועדות ציבוריות שנתמנו על ידי שר המשפטים, שמקצת חבריהן היו מומחים במשפט העברי, והם העשירו את החקיקה לתחומיה השונים ברעיונות משפטיים ממקורות עמנו. מקורות אלה הם מקורותיה של שיטת משפט הפורשת את כנפיה על כל תחומי החיים, ועונה על צורכי הזמן והמקום.

מכלל החוקים שהשאיבה בהם היא גלויה, ייזכרו כאן חוק השליחות, התשכ"ה—1965, שקבע, בסעיף 2 לחוק, את הכלל העברי 'שלוחו של אדם כמותו' (ראה נספח ג);

לשילובו של המשפט העברי

וכן חוק השומרים, התשכ"ז – 1967 (ראה נספח ד), שאימץ את המונחים 'שומר חינוך', 'שומר שכן' ו'שואל', השאובים מן המשנה במסכת בבא מציעא.

ברם, יש חוקים, וכך הוא ברוב המקרים, שבהם זיקת ההוראות למשפט העברי נסתרת היא, וניתן לעמוד על שורשם של החוקים הללו רק לאחר בדיקתם. כך, למשל, בחוק השומרים גופו, בסעיף 4 לחוק, נקבעה ההוראה בדבר 'מתה מחמת מלאכה', אם כי לא בלשון זו, אלא על פי הרעיון הגלום בה. וזו לשון סעיף 4, 'סייג לאחריות': 'שומר אינו אחראי לאבדן הנכס או לנזקו שנגרמו עקב שימוש רגיל בנכס לפי תנאי השמירה'. למעשה, זהו דין 'מתה מחמת מלאכה' במשפט העברי.

חשיפת המקורות היהודיים שבחקיקה

אחת הדרכים להכרת זיקתם של החוקים שחוקקה הכנסת למקורות המשפט העברי היא מעקב אחר הליכי החקיקה של חוקים אלה, החל מעבודת ההכנה של הצעות החוק במשרד המשפטים ועד גיבוש ההצעות בחוקים, לאחר הדיונים בכנסת ובוועדותיה. בעוד שדיוני ועדות הכנסת אינם מתפרסמים ברבים, דיוני הכנסת רואים אור ב'דברי הכנסת'.

בדיוני הכנסת ניתן למצוא את דברי הפתיחה של השר – בדרך כלל שר המשפטים – בהביאו את הצעת החוק לקריאה הראשונה. בקריאה הראשונה, לאחר דברי הפתיחה, דנים חברי הכנסת בהצעת החוק ומעירים את הערותיהם עליה. לאחר מכן באים דברי התשובה של שר המשפטים, ולאחר מכן מצביעה הכנסת על ההצעה, ובדרך כלל מעבירה את ההצעה לוועדה.

החקיקה

ועדת הכנסת דנה בהצעת החוק לפרטיה, ולאחר שהיא קובעת את נוסח החוק, היא מעבירה את הצעתה למליאת הכנסת לקריאה שנייה ולקריאה שלישית. בפתיחת הקריאה השנייה, מסביר יושב ראש הוועדה את מה שעשתה הוועדה להצעת החוק: האם קיבלה אותה כמות שהיא, או שמא הכניסה בה שינויים, ומה הם השינויים. אם יש הסתייגויות מן ההצעה המובאת בפני המליאה, ניתנת הזדמנות למסתייגים להסביר את עמדתם, ולאחר שנערכת ההצבעה על כל סעיף ועל כל הסתייגות, הכנסת מצביעה בקריאה שלישית על החוק בכללו.

בספר 'המשפט העברי בחקיקת הכנסת' (ירושלים תשמ"ט, כרכים א"ב; 1310 עמ'), שיצא לאור במסגרת 'ספרית המשפט העברי' מטעם משרד המשפטים ו'מורשת המשפט בישראל', הובאו הדיונים הנוגעים למקורות המשפט העברי. כן הובאו דברים מתוך המבואות לחוקים ומדברי ההסבר להם, כשיש בהם זיקה למשפט העברי. הרוצה להרחיב את העיון נוסף על העיון כמקורות המשפט העברי, יוכל כמובן להיעזר במראי מקומות שצוינו לצד דברי הנואמים. הוא הדין באשר לנוסח הצעת החוק ולנוסח החוק. בראש כל נושא הובאו סעיפי החוק שנידונו, ובמקום שיש הבדל בין הנוסח הסופי של החוק ובין נוסח הצעת החוק, ויש לאותו שינוי זיקה לעמדת המקורות היהודיים, כפי שבאו לידי ביטוי בדיונים, הובא גם נוסח הצעת החוק. החומר שהובא בספר זה נלקט מתוך למעלה ממאה כרכים של 'דברי הכנסת' ומשני כרכים של דיוני מועצת המדינה הזמנית שקדמה לכנסת.

בראש הספר הובא כל הדיון בעניין חוק יסודות המשפט, התש"ם—1980, ששינה באורח יסודי את מגמתה של השיטה המשפטית בארץ. מן הדיון בכנסת ניתן ללמוד על

לשילובו של המשפט העברי

יו"ר הכנסת דב שילנסקי בעת הענקת פרס האגודה לבעיות הפרלמנטריות לספר 'המשפט העברי בחקיקת הכנסת'

החקיקה

המפנה המכריע בשיטת המשפט שהכנסת ראתה בחוק חשוב זה. דומה כי המבקש להמעט בערכו של מפנה זה, מתעלם ממגמת המחוקק, כעולה מחקיקת החוק. מכלול הדיונים במגוון הרחב של הנושאים שבספר זה מצביע על פן נוסף של חיוניותו של המשפט העברי וכוחו ליתן תשובה לכל עניין שבחקיקה במדינה מודרנית, בבחינת ליכא מידי בחקיקה של הכנסת דלא רמיזא באורייתא.

נשיא המדינה באותה העת, חיים הרצוג ז"ל, כותב ב'פתח דבר' לספר: 'ספר זה, בעריכתו של פרופ' נחום רקובר, מלמד עד כמה יש במשפט העברי כדי להזין את החקיקה המודרנית. אכן, דומה עלי, כי ככל שתגבר הזיקה למקורותינו, כן תשתכלל ותתעשר שיטת המשפט במדינת ישראל, כשבתשתיתה מונחים יסודותיה הנעלים של חכמת המשפט היהודי, המשולבים בערכי הצדק, המוסר ויוקרת האדם'.

עיון במבואות להצעות החוק מלמד שהרעיון הבסיסי בחוקים אחדים יסודו במשפט העברי. נזכיר כאן אחדים מן החוקים הללו, שנחקקו בשנים האחרונות.

א. עשיית עושר ולא במשפט

במבוא להצעת חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ח—1978 (ראה נספח ה), נאמר: 'החוק המוצע מאמץ את גישת המשפט העברי בנקודות אחדות: הוא מזכה בהשבה את המשביח נכסי חברו; הוא מאמץ את העיקרון של "זה נהנה וזה לא חסר" כשיקול לפטור את הנהנה מהשבה; והוא מזכה את המציל רכושו של חברו בשיפוי על הוצאותיו, במטרה לעודד פעולות הצלה'. עיון בסעיף 5(ג) של חוק זה מצביע על נקודה מעניינת

לשילובו של המשפט העברי

נוספת: סעיף זה קבע את העיקרון, ולפיו אין להתחשב בהתנגדותו של הניצול כשמדובר בהצלת נפש. המציל יהיה זכאי אפוא להשבת הוצאותיו, אף אם התנגד הניצול להצלחו. בכך אימץ המחוקק את פסקו של מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, והפך אותו להוראה מחייבת בחוק הישראלי. על פי החוק החדש, נשתנו ההוראות שהיו בתוקף בתחום זה מן הקצה אל הקצה. גישת המשפט האנגלי, שהייתה תקפה בנושא זה עד קבלת החוק, נדחתה מפני גישתו של המשפט העברי.

ב. הגנת הפרטיות

נושא אחר העשוי להיחשב חדשני לגמרי, ואשר זכה לחקיקה ישראלית, הוא הגנת הפרטיות. במבוא להצעת חוק הגנת הפרטיות, התש"ם – 1980 (ראה נספח ז), נאמר: 'במקורות המשפט העברי הוכרה הפרטיות כראויה להגנה כבר בתקופה קדומה... הגנה זו באה לידי ביטוי בשמירה מפני דברים שנאמרו בנסיבות של אמון, בהגנה מפני קריאת איגדות של הזולת ובשמירה על צנעת חייו של הפרט. אין לפגוע בפרטיותו של האדם בכניסה לרשותו, ואף לא בצפייה מרשותו של הפוגע אל רשותו של הנפגע. מצד אחר, רשותו של אדם לא תשמש לו "עיר מקלט" כשהוא מנצל אותה לרעה, לסיכול השלטת החוק והמשפט'.

מאלף הדבר, כיצד המשפט העברי, שנקלט בסוגיה זו בחקיקת הכנסת, סתם וגדר פרצות בתחום רשות היחיד וצנעת הפרט, פרצות שהמשפט המודרני והמשפט הישראלי בכללו ראו לנכון לגדרן רק בעת האחדונה.

התקיקה

ג. אזהרת עדים וביטול שבועה

בשיטות משפט שונות, היה מקובל כי עד המעיד בבית המשפט נשבע על אמיתות דבריו. זוהי המציאות שהייתה מוכרת גם בארץ עד לחקיקת החוק לתיקון דיני הראיות (אזהרת עדים וביטול שבועה), התש"ם-1980 (ראה נספח ו).

עד לחקיקת החוק, נתקבלה אמנם גישתו של המשפט העברי בדבר החובה להזהיר את העד להעיד אמת, אבל לא בוטלה השבועה.

החוק החדש אימץ הצעת חוק פרטית של חבר הכנסת ש"י גרוס, שהסתמכה על המסורת היהודית, השוללת באופן עקרוני את שבועת העדים, אלא אם כן היה לבית המשפט יסוד להניח כי השבעת העד עשויה לסייע לגילוי האמת.

ד. תקנת השבים - שיקום העבריין

חקיקה בתחום שונה, שאבה אף היא את עיקריה מן המשפט העברי, היא בתחום המסדיר את מעמדו של העבריין לאחר שריצה את עונשו. במבוא להצעת חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א-1981 (ראה נספח ח), נאמר: 'ההצעה מאמצת את גישת ההלכה לנושא, המוצאת את ביטויה ב"תקנת השבים", שמקורה במשנה גיטין ה, ה, ושנתייחדה לפעולות תחיקתיות ושיפוטיות, שמטרתן להקל על העבריין לשוב בתשובה ולהשתלב בחיי החברה. בהקשר זה כתב לפני כאלף שנים רב האי גאון, ראש ישיבת פומבדיתא, באחת מתשובותיו, את הדברים האלה: "שורת הדין שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אלא כל השבים שהקב"ה יודע כי נתחרטו על מה שעברו

לשילובו של המשפט העברי

מן הכיעור, וכי שמו אל לבם שלא ישובו עוד לכמוהו, הוא מוחל להם; ובני-אדם, אף על פי שאינן יודעין הנסתרות ואינן להם אלא הנגלות, כשעבר זמן הרבה ואינן נראה עליו לא בגלוי ולא בסתר דבר שלא כהוגן, והלב מאמין בו כי חזר – מקבלין אותו". פסק בית המשפט העליון, מפי השופט קיסטר, לאמר: "אינן לנעול את הדלת מפני השבים באמת ובתמים. אדרבא, באינן נימוק כבד משקל, יש לאפשר להם לחזור למסלול חייהם, למשלח ידם, ואף לתפקידם".

מצד אחר, ואף זאת בהתאם לעקרונות ההלכה, נקבעו בהצעה מגבלות אחדות על זכותו של העבריין שלא יוזכרו חטאיו – בשל חומרת העבירה, בשל משרה שנושאה צריך לשמש דוגמה אישית לציבור, או בשל תפקיד שבו נדרש אמון ממלא התפקיד, והאמון הדרוש נפגע כתוצאה מהעבירה'.

ה. זכות היוצרים

ועתה נעסוק בדיני הקניין. 'זכות היוצרים' בארץ מבוססת בעיקרה על חקיקה מנדטורית. משרד המשפטים יוזם חקיקה חדשה בתחום זה. בינתיים חוקקה הכנסת הוראת חוק המהווה תיקון חלקי חשוב בנושא זה המסתמך על המקורות היהודיים. החוק לתיקון פקודת זכות יוצרים (תיקון מס' 4), התשמ"א–1981 (ראה נספח ט), הכיר לראשונה ב'זכות המוסרית' של המחבר (בנוסף לזכותו של המחבר לתמלוגים, שהוכרה כבר קודם לכן). תיקון זה קובע כי 'מחבר זכאי ששמו ייקרא על יצירתו בהיקף ובמידה המקובלים'. בעניין זה נאמר במבוא להצעת החוק: 'בניגוד להכרה המאוחרת, כאמור, של אומות העולם בזכותו הרוחנית של היוצר, היו חכמי ההלכה ערים כבר

לשילובו של המשפט העברי

דשיון... צידת ציד למטרות מדעיות, לרבייה, לשמירת האיוון בטבע, למניעת נזקים לחקלאות, למניעת סכנה לאדם או לחי ולמניעת מחלות מידבקות בהם' (ראה נספח ט).

אלו הן דוגמאות אחדות מן החקיקה המצביעות על העושר הרב הטמון במשפט העברי, על זיקתו לבעיות של החברה המודרנית ועל ערכים מוסריים שיש בהם כדי לשפר את איכות חיינו.

יב. חוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו

בשנת תשנ"ב—1992 חוקקה הכנסת שני חוק־יסוד: האחד, חוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו (ראה נספח ב); והשני, חוק־יסוד: חופש העיסוק.

חוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו קובע ערכים יהודיים כערכי יסוד, כגון: הגנה על החיים, הגנה על הגוף והרכוש ועל כבוד האדם והגנה על הפרטיות. ערכים אלה, שהיהדות דגלה בהם מאז ומקדם, כבר מוכרים במרבית המדינות. ערך 'כבוד הבריות' נקבע כבר בתלמוד כערך קונסטитуטיבי שיש בכוחו לדחות ערכים אחרים. נאמר בתלמוד: 'גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה' (ברכות יט ע"ב).

עניין חשוב לא פחות, שנקבע בחוק־יסוד: כבוד האדם וחירותו, הוא הקביעה כי מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית. דבר היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית נקבע כבר במגילת העצמאות, אבל בחוק היסוד נודעת לכך משמעות משפטית ראשונה במעלה.

וזה לשון סעיף 1א לחוק: 'חוק־יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק־יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית'.

החקיקה

הלכות יסוד בדבר זכויותיו של העובד ביחסיו עם מעבידו. החוק המוצע מאמץ גישות של המשפט העברי. בדברי ההסבר לסעיף 10, שעניינו הוא סמכותו של בית המשפט לפטור את העובד מתשלום פיצויי נזיקין למעבידו, מובאת ההסתמכות על המעשה הידוע ב'הנהו שקולאי': 'ראוי לציין כי המשפט העברי הכיר כי בנסיבות מסוימות ייקבעו זכויותיו של העובד לפי כללים של "לפנים משורת הדין", זאת על יסוד הפסוק במשלי ב, כ: "למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור". על פי עקרון זה, פטר האמורא רב את הפועלים מתשלום פיצויים על נזקים שנגרמו עליהם, ואף זיכה אותם בשכר העבודה, כמובא במסכת בבא מציעא (דף פג, עמוד ב). ולעניין סיום חוזה עבודה על ידי העובד, המוסדר בסעיף 11 להצעת החוק הנזכרת, מובאים בדברי ההסבר דברי רב: 'ראוי לציין כאן את דברי האמורא רב (מן הדור הראשון לאמוראים, במחצית הראשונה של המאה השלישית), שאמר כי "פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום", וזאת על יסוד המקרא (ויקרא כה, נה): "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם", שעל כך דרשו "עבדי הם" – "ולא עבדים לעבדים" (בבא מציעא, דף י, עמוד א).

יא. ציד חיות

הצעת חוק הבאה לקבוע בחוק נורמה מוסרית שמקורה במקורות היהודים היא הצעת חוק להגנת חיית הבר (תיקון – הגבלת ציד), התשנ"ח – 1998. הצעת חוק זו הוגשה אף היא על ידי חבר הכנסת חנן פורת, ומטרתה לאסור ציד חיות לשם ספורט, בידור ושעשוע. וזה לשון סעיף 2 להצעת החוק: 'לא יצוד אדם ציד, אלא ברשיון לפי חוק זה'. וסעיף 3 להצעה קובע, כי 'שר החקלאות רשאי להעניק

לשילובו של המשפט העברי

ט. לא תעמוד על דם רעך

נאמר במקרא: 'לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך, אני ה' (ויקרא יט, יז). זהו המקור לחיוב הצלת נפשו של מי שנתון בסכנה.

כבר הזכרנו למעלה, כי סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט – 1979, הכיר בזכותו של המציל לשיפוי על הוצאותיו, ובהצלת הגוף – אף אם נעשתה ההצלה תוך התנגדותו של המציל. אבל עד היום לא היה חוק ישראלי המחייב אדם להציל את מי שנתון בסכנת חיים. לאחרונה חוקקה הכנסת חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח – 1998, הקובע את החובה להציל נפש. חוק זה נחקק על יסוד הצעת חוק פרטית של יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, חבר הכנסת חנן פורת. וזה לשון סעיף 1(א) לחוק: 'חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאלידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו' (ראה נספח יג). עם קבלת החוק, הפך אפוא הצו המקראי להוראת חוק מחייבת במדינת ישראל.

י. זכויות העובד

בתחום דיני העבודה, הונחה בפני הכנסת הצעת חוק הבאה להסדיר את מערכת היחסים המשפטיים בין העובד והמעביד. הצעת חוק חווה עבודה, התשמ"ה – 1985 (ראה נספח יד), מאמצת כללים אחדים מן המשפט העברי. וזה לשון המבוא להצעת החוק: 'כבר במקורותיו הראשוניים של המשפט העברי מצויות הוראות בדבר זכויותיו של העובד. במקרא וכן בתקופת המשנה והתלמוד נקבעו

החקיקה

ח. שוויון זכויות למוגבלים

לאחרונה חוקקה הכנסת חוק שמטרתו להשוות את זכויותיהם של המוגבלים בתחומים אחדים. חוק שוויון זכויות למוגבלים, התשנ"ח–1998, מיישם את הצו המקראי, ולפיו יש לתת למי שזקוק לסיוע 'די מחסורו' ואת הצו 'וחי אחיך עימך'.

ולא רק שנקבע בחוק ערך סוציאלי חשוב, אלא גם נוסחו עקרונות החוק בלשון ובערכים יהודיים. וזה לשון סעיף 1 לחוק: 'זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלה מושחתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם שנברא בצלם ועל עקרון כבוד הבריות' (ראה נספח יב).

בסעיף זה לא רק נקבעו זכויותיהם של המוגבלים, אלא גם נקבעה מחויבותה של החברה לזכויות אלה. קביעת מחויבות החברה, לצד זכות המוגבלים, הולמת יותר את גישת המקורות היהודיים, הקובעים מהי חובתו של האדם. נאמר במקרא: 'ויברא אלוהים את האדם בצלמו בצלם אלוהים ברא אותו' (בראשית א, כז). ואמרו חז"ל: 'חביב אדם שנברא בצלם' (משנה, אבות ג, יד). בחוק שלפנינו נקבעה לראשונה בחוק הישראלי עובדת היות האדם 'נברא בצלם', ויחסנו אל האדם הוא בהתאם לכך, כאל אדם שנברא בצלם אלוהים.

זאת ועוד: במקום הביטוי 'כבוד האדם' – האמור בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו – נקבע בחוק הזה הביטוי 'כבוד הבריות', שהוא הביטוי השגור במקורות היהודיים. לשון זו מבטאת את יחסנו אל האדם כנברא על ידי הבורא, ובכך מתעלה ערכו של האדם לאין ערוך.

לשילובו של המשפט העברי

בזכות הבעל לאנוס את אשתו. גם באוסטרליה נשתנתה ההלכה, ויש סימוכין לכך כי הפסיקה הישראלית היא זו שהשפיעה על השינוי.

ז. הגנה עצמית ו'צורך'

סעיפי החוק הפלילי בדבר הגנה עצמית ו'צורך' עניינם פטור מאחריות פלילית על מעשה שנעשה בנסיבות שהחוק מכיר בהן כמצדיקות העדפת ערך אחד על פני ערך אחר. אחד האופנים שבהם החוק מחיל את ההגנות בנסיבות של הגנה עצמית ו'צורך' הוא כאשר אדם עושה מעשה שיש בו משום עברה כדי להציל נפש. סעיף 22 לחוק העונשין, התשל"ז–1977, בנוסחו הישן, הכיר בהגנה זו רק כאשר המעשה נועד למנוע פגיעה ממי שעשה את המעשה או כדי למנוע פגיעה מ'אחרים שהגנתם עליו'. המשפט העברי הכיר בהגנה רחבה יותר, הכוללת גם מניעת פגיעה מאחרים שאין הגנתם עליו. ניסיון לפרש את סעיף 22 פרשנות רחבה, בעקבות המשפט העברי, לא נתקבל, וכך עלה הצורך לתקן את החוק. ואכן החוק אימץ את המורשת היהודית, והרחיב את ההגנות באופן שהן כוללות מניעת פגיעה מעצמו או מ'זולתו' (סעיף 22 וסעיף 22א לחוק העונשין, כפי שתוקנו בחוק העונשין (תיקון מס' 37), התשנ"ב–1992. ראה נספח יא). הוראות אלו מצויות כיום בסעיף 34 ובסעיף 34א לחוק העונשין, התשל"ז–1977.

לא זו אף זו. הנוסח החדש זנח את הגישה הרואה בהגנות אלו משום השלמה בדיעבד עם המעשה ('ניתן לפטור' וכו'), והעדיף את גישת המשפט העברי, הרואה בהן היתר לכתחילה, וקבע כי אדם הפועל בנסיבות של הגנה עצמית ושל 'צורך' אינו נושא באחריות פלילית כלל.

החקיקה

בזמנים קדומים לזכות זו. הזכות בדבר קריאת שמו של היוצר על יצירתו מעוגנת הן ביחסם של חכמינו אל "האומר דבר בשם אומר" והן בהעמדתו של מי שאינו אומר דבר בשם אומר בשורה אחת עם הגזלן. המייחס דברי אחרים לעצמו אף גרוע מן הגזל נכס חומרי. באיסור "גניבת דברים" ראו חכמינו הגנה על ערך החכמה בכללה, משום ש"המתלבש בטלית שאינה שלו" גורם לכך ש"אין יתרון לחכם מן הכסיל". החיוב לומר דבר בשם אומדו לא נשאר חיוב מוסרי גרידא: יש שראו בגונב דברים משום "גנב" על התוצאות הנובעות מכך, ואף נקטו צעדים עונשיים נגד מי שפרסם ספר של אחר על שמו.

1. אינוס אישה על ידי בעלה

המשפט האנגלי הכיר בזכות הבעל לקיים יחסי אישות עם אשתו אף בניגוד לרצונה. עמדה זו נבחנה באדץ, כאשר הואשם אדם בבעילת אשתו בניגוד לרצונה, וטען כי זו היא זכותו, מאחר שהיא אשתו. בהסכמת הקטגוריה והסנגוריה פנה בית המשפט אל פרופ' נחום רקובר לחוות דעתו בשאלה זו. מסקנתה של חוות הדעת הייתה, כי על פי המקורות היהודיים אין זכות משפטית לבעל לאנוס את אשתו (ראה סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, חובדת נה). בית המשפט אימץ מסקנה זו וגזר על הבעל עונש מאסר.

להלכה זו שקבע בית המשפט, לא הייתה תחולה אלא על בני זוג יהודים. חוק העונשין (תיקון מס' 22), התשמ"ח-1988 (ראה נספח י'), הפך הוראה זו מהלכה פסוקה להוראת חוק, וכך הוחלה הוראה זו על כל תושבי ישראל, בלא להבחין בין יהודים לשאינם יהודים. בינתיים נשתנתה ההלכה באנגליה, ושוב אין מכירים שם

החקיקה

חשיבות רבה יש לסעיף 8 לחוק-היסוד, הקובע: 'אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו'. לפי הוראה זו, חקיקת הכנסת צריכה להיות הולמת את מעמדה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

מה משמעותם של המונחים 'מדינה יהודית' ו'מדינה דמוקרטית', וכיצד יאזן בית המשפט בין ערכים אלה, כאשר נראה לו שהם מתנגשים זה בזה? זוהי אחת השאלות הכבדות שבית המשפט יצטרך לתת עליהן את הדעת, ואשר יקבעו בלא ספק את מהות אופיה היהודי של מדינת ישראל.

לשילוכו של המשפט העברי

הנשיא ח' הרצוג מקבל עותק של הספר Modern Applications of Jewish Law (לידו שר המשפטים דוד ליכאי)

לשילובו של המשפט העברי

שיטת משפט שאינה ידועה לשופטים ולמשפטנים די הצורך. משרד המשפטים עושה להגברת לימוד שיטת המשפט העברי ולהכרת מקורותיו, וספר זה הוא אחד מספרי העזר וספרי המחקר שנועדו להקל על משימה זו. המגוון הרב של הנושאים הנידונים בספר והיקפם הם עדות מכרעת לכווץ העצום האצור במשפט העברי בפתרון בעיות בכל נושא משפטי, הן מסורתיות הן מודרניות. הספר יוכל לשמש לא רק שופטים ומשפטנים, אלא גם כל משכיל החפץ ללמוד על דרכי יישומו של המשפט העברי הלכה למעשה, על תשובותיו לבעיות אקטואליות, על שימושם של שופטי ישראל במקורות המשפט העברי וזיקתם למקורות אלו, ומעל לכול – על קווי הייחוד של המשפט העברי, עמקותו, חכמתו וצדקתו ואפשרות החלתו במציאות חיינו, בבחינת: אם תרצו – אין זו אגדה. המשפט העברי הולך ותופש מקום נכבד גם מעבר לגבולות ישראל. בקהילייה האקדמית בעולם, בעיקר ברחבי ארצות הברית, הוקמו לאחרונה קתדראות מיוחדות להוראת המשפט העברי, ובעקבות זאת גוברת הדרישה לחומר לימוד בשפה האנגלית בתחום זה. הספר 'המשפט העברי בפסיקת בתי המשפט בישראל' תורגם לשפה האנגלית, והוא משמש כאחד מספרי הלימוד במקורות המשפט העברי (*Modern Applications of Jewish Law: Resolution of Contemporary Problems According to Jewish Sources in Israeli Courts*, Jerusalem, 1993; 2 vol., 1172 p.)

חוק יסודות המשפט

חוק יסודות המשפט, התש"ם-1980 (ראה נספח א) הביא למפנה רב חשיבות בזיקתו של המשפט הישראלי למשפט העברי. על פי חוק זה, נתבטלה הזיקה למשפט האנגלי, ונקבעה במקומה זיקה חדשה למקורות המשפט העברי.

וזה לשון סעיף 1 לחוק: 'ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל'. על פי הוראה זו, הפך המשפט העברי לחלק אינטגרלי של משפט מדינת ישראל.

כרם, על אף האמור בחוק יסודות המשפט, נסתמכו מאז חקיקת החוק דק פסקי דין מעטים על המשפט העברי, בעקבות חוק יסודות המשפט, ואף לא פסק דין ישיר אחד של בית המשפט העליון לא ניתן עד כה בקשר לפרשנותו של חוק זה. בפסק הדין של בית המשפט העליון בעניין הנדלס, הסתמנו שתי גישות של שופטי בית המשפט ביחס למקומו של המשפט העברי בפרשנותם של חוקים (ראה ע"א 546/78, בנק קופת עם בע"מ נ' הנדלס ואח', פד"י ל"ד (3), עמ' 58; וד"נ 13/80, הנדלס נ' קופת עם בע"מ ואח', פד"י ל"ה (2), עמ' 785). הגישה האחת גורסת כי אף במקום שאין 'שטח ריק' (לאקונה), יזדקק בית המשפט לעקרונות המשפט העברי כמקור השראה ראשי וראשון

לשילובו של המשפט העברי

במעלה; ואילו הגישה האחרת שוללת את העדפת המשפט העברי. אמנם בפרשת הנדלס לא פסק בית המשפט על פי חוק יסודות המשפט, אבל מדבריהם של השופטים ניתן ללמוד על דעתם בשאלת מקומו של המשפט העברי בשיטת המשפט בישראל.

הצעות לשכלול חוק יסודות המשפט (בעקבות דברי הנשיא יצחק כהן ז"ל)

אין להתעלם מן העובדה שדרך פרשנותו של חוק יסודות המשפט מושפעת לא במעט, בין במורע בין שלא במודע, מיחסם של השופטים אל המשפט העברי, ויחסם אל המשפט העברי מושפע בוודאי ממידת הבדתם את שיטת המשפט הזאת. בדור הדבר ששופט אשר דרבי המשפט העברי אינן נהירות לו, יירתע מלהזדקק לו, ויירתע גם מפרשנות רחבה לחוק יסודות המשפט.

יש משפטנים שאינם מצויים במקורות המשפט העברי, ולכן הם מתעלמים מן התמורה שחלה בהוראות החוק המאמצות עקרונות מן המשפט העברי, ומפטיירין כ'אשתקד' בפירוש החוקים, והם ממשיכים לדבוק בשיטת המשפט האנגלי, אף על פי שהמחוקק פנה לה עורף.

זאת ועוד. חוק יסודות המשפט אינו נוקב במפורש בשם 'המשפט העברי', אלא מדבר על 'עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל'. כמו כן קובע החוק כי לא יזדקק השופט לעקרונות אלה אלא רק לאחר שלא מצא תשובה לשאלה שלפניו, גם לא על פי 'היקש'.

לאור כל אלה, הציע נשיא בית המשפט העליון, השופט יצחק כהן המנוח, כי ישמיט המחוקק את דרך ה'היקש' מחוק יסודות המשפט, כדי שלא תימנע החלתו של המשפט

חוק יסודות המשפט

יום עיון לרגל קבלת 'חוק יסודות המשפט'. בתמונה התחלונה השופטים
א' ברק, מ' אלון, י' פהן, י' שילה ומבקר המדינה י' טוניק

לשילובו של המשפט העברי

העברי כשיש 'חלל ריק'; וכן כי ימיר המחוקק את הביטוי 'מורשת ישראל' שבחוק יסודות המשפט במילים 'המשפט העברי'. על ידי פעולה זו, יחייב החוק את ההזדקקות למשפט העברי בצורה ברורה יותר. אמירה מפורשת בדבר החובה להזדקק למשפט העברי תאלץ את השופטים ללמוד את שיטת המשפט העברי כשיטת משפט הנוהגת בארץ הלכה למעשה. השופט פהן ז"ל סיפר, שבדידו היה מעשה, שכשעלה לארץ ונפגש לראשונה עם שיטת המשפט האנגלית, שהייתה זרה לו לגמרי, לא הייתה בידו הבררה אלא ללמוד אותה. לדעתו, הוא הדין במשפט העברי: יש לגרום לקהילייה המשפטית ללמוד את המשפט העברי, ולאפשר בזה את החלת המשפט העברי במשפט מדינת ישראל. לאור זאת, בודק משרד המשפטים את האפשרות לתקן את חוק יסודות המשפט בדוח הצעתו של השופט פהן, ולחייב את בתי המשפט בארץ להזדקק למקורות המשפט העברי בפירושם של חוקים.

מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

למעלה, כשדיברנו על חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ציינו את העובדה שחקיקתה של הכנסת צריכה להלוך את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ברם משמעותו של חוק-היסוד רחבה יותר: מאחר שמדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, על בתי המשפט להזדקק לערכים אלו בפסיקתם. ואמנם כך עשה בית המשפט העליון, כשפסק בעניין שפר בנושא המתת חסד (ע"א 506/88 יעל שפר נ' מ"י, פד"י מח(1), עמ' 87). בית המשפט פסק כי המתת חסד אקטיבית אינה חוקית, כיוון שהיא נוגדת את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית. פסיקה זו תאמה את המצב החוקי ברוב מדינות העולם, שבהן המתה אקטיבית אסורה. משום כך פסק דין שפד הוא דוגמה לפסיקה התואמת את ערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית וערכי מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית.

ברם, נשאלת השאלה: כיצד יפסוק בית המשפט, אם כל אומות העולם יתירו אף המתת חסד אקטיבית? האם בית המשפט יקבע כי אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית עדיף על אופיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, ומשום כך ידחה את גישת כל המדינות בשל היות הדבר נוגד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית? אין בידינו לומר כיצד יפסוק בית המשפט בעניין זה וכדומה לו בעתיד.

משרד המשפטים – יישום חוק יסודות המשפט

המגמה לסייע להכרת המשפט העברי ולהחלתו השפיעה על עבודת משרד המשפטים מאז קבלת חוק יסודות המשפט. כדי לגרום לקיום הוראות החוק כראות, הלכה למעשה, יזם המשרד פעולות שונות בשיתוף מורשת המשפט בישראל, כגון: ייעוץ, הכנת פירושים לחוקים, ספרי עזר, מחקרים משפטיים והשתלמויות.

ייעוץ

א. בתי המשפט ופרקליטי המדינה

היועץ המשפטי לממשלה הפיץ חוזר בין כל הפרקליטים בפרקליטות המדינה ובין כל באי כוחו בדבר האפשרות לפנות אל היועץ למשפט העברי, פרופ' נחום רקובר, ולהסתייע בו לצורך הכנת טיעון בעניינים הראויים ליישום הוראות חוק יסודות המשפט (ראה נספחים טז"ז). מנהל בתי המשפט הפיץ חוזר דומה בין כל שופטי בתי המשפט (ראה נספח יח).

בעקבות פעולות אלה, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (משפט עברי) מחווה את דעתו בעמדת המשפט העברי בשאלות משפטיות הנדרונות בבתי המשפט.

מכלל חוות הדעת שניתנו על ידו, יש להזכיר את חוות הדעת שניתנה בעניין אינוס אישה על ידי בעלה. על פי פניית בית המשפט, הכין פרופ' נחום רקובר חוות דעת בשאלה זו, וקבע בה כי אין המשפט העברי מתיר לבעל לאנוס את אשתו. בית המשפט המחוזי בירושלים הסתמך על חוות דעת זו – בפסק דין תקדימי – והרשיע את הבעל באינוס אשתו, ודן אותו למאסר. בית המשפט קבע: 'העולה מן המקובץ, שבעוד שבשיטות משפט "נאורות", כגון המשפט האנגלי והמשפט האמריקאי, לא התקדמה הפסיקה עד כדי מתן הגנה נאותה לאשה בפני קיום יחסי אישות בכפיה מצד בעלה, הרי בדיני ישראל מימים ימימה

לשילובו של המשפט העברי

מוקנית הגנה זאת לאשה' (ת"פ [י"ם] 163/79 מ"י נ' מ' כהן, פסקים תש"ם א, 258). פסק דין זה אושר על ידי בית המשפט העליון (ע"פ 91/80 כהן נ' מ"י, פד"י לה(3), 281; ד"נ 37/80 מ' כהן נ' מד"י פד"י לה(1) 371).

חוות דעת אחרת שנכתבה על ידי המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, פרופ' נחום רקובר, הראויה לציון, עסקה בהצלת חיי אדם בניגוד לרצונו. הנידון היה במי שבלע סמים כדי להסתירם מן המשטרה, והיה חשש לחייו, ולכן נותח בניגוד לרצונו. חוות הדעת, שהסתמכה על המקורות של המשפט העברי, קבעה כי בנסיבות אלה, יש להציל חיים על אף התנגדותו של הניצול. בית המשפט הסתמך גם על מקורות המשפט העברי, וקבע כי הניתוח נעשה כדין. בערעור על פסק הדין בבית המשפט העליון, קבע השופט בייסקי כי אל לנו לאמץ את הפסיקה האמריקאית בסוגיה זו, ויש להכריע בה לפי הגישה היהודית הקובעת כי פיקוח נפש דוחה את כל מצוות התורה (ע"פ 480/85, 527/85 קורטאם נ' מ"י, פד"י מ(3), 673).

ב. הכנסת

המשנה ליועץ המשפטי לממשלה משתתף בישיבות ועדת החוקה, חוק ומשפט וועדות אחרות של הכנסת במגמה להציג את עמדת המשפט העברי בנושאים העומדים על הפרק. הוראות רבות שנחקקו על ידי הכנסת נתגבשו מתוך שימת לב לגישת מקורות המשפט העברי.

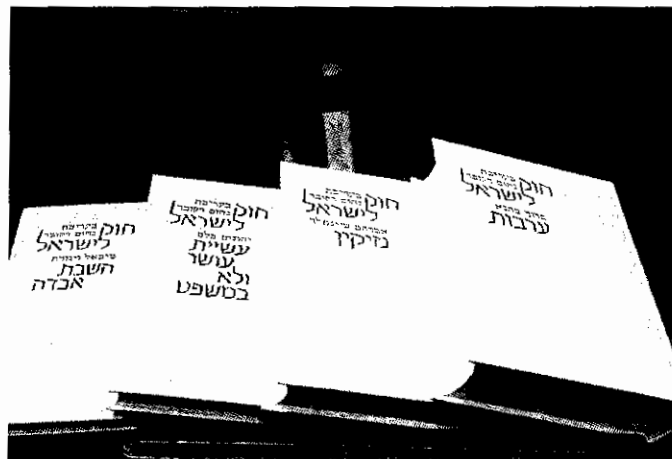
ג. עורכי הדין

אחד מתפקידי העמותה 'מורשת המשפט בישראל',

ייעוץ

שהוקמה ביזמתו של משרד המשפטים, הוא המשימה לשמש מרכז לציבור המשפטנים לשם ייעוץ והכוונה בכל הנוגע להפעלתו, הלכה למעשה, של חוק יסודות המשפט, בסיוע ביבליוגרפי ובמתן חוות דעת. חוות דעת רבות ניתנו במסגרת זו, והוגשו לבתי המשפט.

לשילובו של המשפט העברי

הכרכים הראשונים של הסדרה 'חוק לישראל'

הסדרה 'חוק לישראל' ספרי פרשנות (קומנטרים) לחוקים

סדרה זו עניינה עריכה שיטתית וערכנית של המשפט העברי כיסוד לחקיקה ולפסיקה על פי סדר חוקי מדינת ישראל.

ייעודו של 'חוק לישראל' הוא הפיכתו של המשפט העברי לשיטת משפט נגישה וישימה לכל מי שיש לו שיח ושיג עם העשייה בתחום המשפט: השופט והדיין, הפרקליט והמחוקק, החוקר והמתלמד.

המגמה להדגיש את זיקתם של העניינים הנידונים ב'חוק לישראל' למציאות ימינו גרמה לעריכת הצעת כל נושא במקביל לסעיפי החוק הנהוג במדינת ישראל בשלהי המאה העשרים.

צעד מהפכני לקראת עצמאות משפטית בארץ הוא חקיקת חוק יסודות המשפט, התש"ם–1980, שביטל את הזיקה לשיטת המשפט האנגלית, ויצר במקומה זיקה חדשה למקורות המשפט העברי.

אמנם חקיקתו של חוק יסודות המשפט לא הביאה עמה בשלב זה את ההזדקקות למקורות המשפט העברי, המתחייבת מהוראותיו. העדר הכשרה מספקת של השופטים והמשפטנים בשיטת המשפט העברי ורתיעה מן העיון במקורות המשפט היהודיים גרמו לכך, שיש שביקשו לפתור שאלות משפטיות על פי שיטות משפט זרות, ולא

על פי מקורות המשפט העברי. עם זאת, ברי הדבר כי בעתיד, הקרוב או הרחוק, תיושם שיטת המשפט העברי הלכה למעשה. דבר זה יקרה, כשנשכיל להשתחרר מההשתעבדות לתפישות משפט נכריות, שעריין אנו כפופים להן בעטיין של נסיבות היסטוריות, שהביאו עלינו לא רק שלטון זרים אלא גם שעבוד רוחני-אינטלקטואלי. ספרי 'חוק לישראל', המציעים את תשובותיו של המשפט העברי לשאלות זמננו, יקדמו את יישומו של המשפט העברי במערכות הפסיקה במדינת ישראל, כמתבקש מחוק יסודות המשפט, על ידי הקלת הגישה למקורות העבריים ואופן הרצאת הדברים. כאמור, החומר מוגש במקביל לחוקי מדינת ישראל כסדרן של הודאת הסעיפים בכל חוק. אבל החיבורים שבסדרה זו אינם עוסקים רק במה שנאמר בהוראות החוק, אלא אף מציעים פתרון למגוון רחב של שאלות שאין להן תשובה בחוק, מתוך הסתמכות על המסורת המשפטית העשירה שלנו, המגלה – לפעמים בצורה מפתיעה – את דרך התמודדות חכמי ישראל עם סוגיות משפטיות המעסיקות את המחוקק, את בתי המשפט ואת פוסקי ההלכה בימינו.

ספרי פרשנות אלה כתובים על ידי מומחים, בהרצאת דברים נוחה ובהירה, כדי שיוכלו השופט והמשפטן בני ימינו לעקוב אחר מהלך הדברים ולהשתמש בהם לפתרון בעיות משפטיות אקטואליות.

האתגר במפעל 'חוק לישראל' אינו רק בהקבלת מערכות המשפט העברי להוראות החוק, ואף לא רק בניסוחם של דברים, שיהיו מובנים לבן-זמננו, אלא ביצירה חדשה, מקיפה, הממזה את הספרות המשפטית היהודית לתקופותיה: התלמוד, שהוא היסוד לשיטת המשפט העברי; קבצי הפוסקים דוגמת הרי"ף והרא"ש, הרמב"ם

הסדרה 'חוק לישראל'

והשולחן ערוך; והאוצר העצום של ספרות השאלות והתשובות, המציעה פתרונות מעשיים שניתנו בבתי הדין של האומה העברית מימים קדומים ועד היום.

אף על פי שאין מגמתו של 'חוק לישראל' להציע את החומר מן ההיבט המופשט, טבעי הדבר שבירורים עיוניים עולים מתוך הדיונים המעשיים, וממילא אפשר יהיה ללמוד הלכה גם בנושאים חדשים שאינם מפורשים, בבחינת 'יילמד סתום מן המפורש'.

זאת ועוד. מפעל זה יכול לשמש בסיס לחקיקה ישראלית מקורית המבוססת על המקורות והתקדימים המצויים במסורת המשפטית היהודית.

מובן הדבר, שספרי 'חוק לישראל' עשויים לסייע לא רק בידי שופטים, משפטנים ומחוקקים, אלא גם בידי פוסקי הלכה היושבים על מידין, שיוכלו להיעזר בחיבורים אלה, כשהם מבקשים למלא את משימתם, שהיא פסיקה המיוסדת על מקורות ההלכה.

בשלבים הראשונים של העשייה בהכנת 'חוק לישראל', נועצנו בגאון הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א, חבר בית הדין הגדול לפנינו, והצענו לפניו את דרכי העבודה ואת מגמתה. הרב אלישיב בירך על יזמת המפעל, והדגיש במיוחד את התועלת העשויה לצמוח לפוסקים על פי דין תורה, שיוכלו למצוא מעתה את מבוקשם בשאלות המעשיות הסבוכות, ולא יאלצו לבסס את הכרעתם על שיקול הדעת גרידא, משום שאינם יכולים להתעמק בעצמם בכל נושא ונושא.

מגמת לימוד התורה אינה רק ידיעתן והבנתן של סוגיות התלמוד, אלא אף הכרת המסקנות ההלכתיות הנובעות מן הסוגיות. 'חוק לישראל' יש בו ברכה רבה ללומדי התורה,

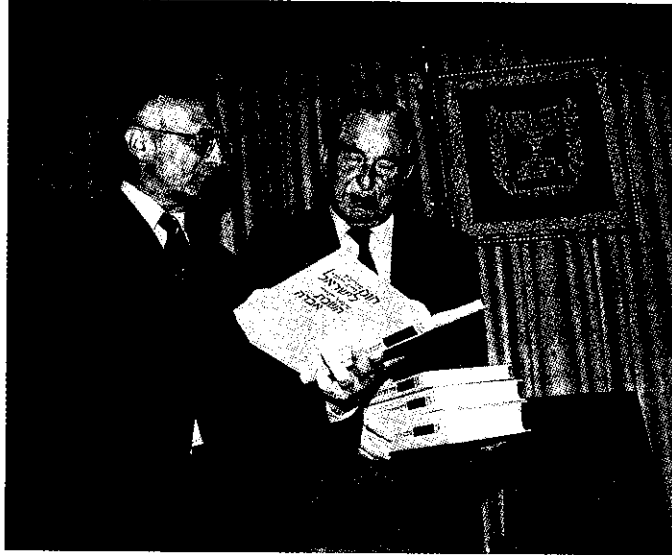
לשילובו של המשפט העברי

שיוכלו לדעת כיצד נובעות מסקנות משפטיות מעשיות
בחיי יום-יום מן הסוגיות התיאורטיות שבתלמוד.

עד עתה יצאו לאור שישה ספרים בסדרה זו:

1. ערבות, מאת ברוך כהנא, ירושלים תשנ"ב, 864 עמ'.
2. נזיקין, מאת אברהם שינפלד, ירושלים תשנ"ב, 512 עמ'.
3. עשיית עושר ולא במשפט, מאת יהונתן בלס, ירושלים תשנ"ב, 236 עמ'.
4. השבת אברה, מאת מיכאל ויגודה, ירושלים תשנ"ב, 156 עמ'.
5. שכירות ושאלה, מאת מיכאל ויגודה, ירושלים תשנ"ח, 704 עמ'.
6. שומרים, מאת ברוך כהנא, ירושלים תשנ"ט, 1696 עמ' (בשני כרכים).

- ספרים נוספים נמצאים בשלבי כתיבה ועריכה:
7. חוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), מאת אברהם שינפלד.
 8. שליחות, מאת מיכאל ויגודה.
 9. מתנה, מאת ברוך כהנא.
 10. שותפות במקרקעין, מאת מרדכי קויפמן.
 11. הגנת הבעלות והחזקה, מאת יונתן בלס.
 12. האחריות הפלילית, מאת שלמה אישון.
 13. סייגים לאחריות הפלילית, מאת יונתן בלס.
 14. חוזים – פגמים בחוזה, מאת ציון אילוז.
 15. נאמנות, מאת ברוך פז.

בבית הנשיא לרגל הופעת הסדרה 'חוק לישראל'

לשילובו של המשפט העברי

ספרים אלה זכו להערכה רבה בקרב הקהילייה המשפטית ובקרב עולם התורה. הספרים הפכו למופת לכתיבה מדעית, מדויקת ושיטתית, ומעתה לא יעלה על הדעת לעסוק באחד מן הנושאים שנכתב עליהם בסדרה הזאת בלא הזדקקות לספרים אלה. הספרים אף גזכרו פעמים רבות בפסקי הדין של בתי המשפט בארץ ובספרות המקצועית.

עם צאתם לאור של ארבעת הספרים הראשונים בסדרה 'חוק לישראל', ערך נשיא המדינה לשעבר, מר חיים הרצוג ז"ל, בבית הנשיא, מסיבה לציון המאורע בהשתתפות אישים מרכזיים בתחום המשפט והתורה.

כשהספרים האלה מצויים בידי המשפטנים, שוב לא יהיו הוראות המשפט העברי נסתרות מעיניהם, והם יוכלו לשאוב דעת במידה גדושה מן החכמה המשפטית ותחושת הצדק של המשפט העברי, שהיו מגת חלקם של חכמינו ז"ל דורות רבים.

ספרי עזר

א. 'מורה דרך במקורות המשפט העברי'

עד לחיבורו של הספר 'מורה דרך במקורות המשפט העברי' (ירושלים תשמ"ג; מהדורה מעודכנת – תשנ"ד; 88 עמ'), לא היה בידי המשפטן הישראלי ספר עברי מעין Where to Look for Your Law במשפט העברי. חיבור זה בא למלא את החסר.

ספר זה ייעודו כשמו: הוא נועד לסייע בידי המשפטן להכיר את דרכי השימוש במקורות הקדומים והחדשים ובכלים העומדים לרשותו: איתור החומר שהוא מתעניין בו, ולאחר איתורו הפקת התועלת המירבית מן המקור, ואחר כן בדיקת מקורות קדומים או מאוחרים יותר. כך, למשל, תוארו במורה הדרך שלפנינו דרכי איתור פסק ההלכה בנושא שבסוגיה תלמודית; ומנגד – דרכים למציאת המקורות שהסתמך עליהם מחבר 'שולחן ערוך' בפסקו.

בחיבור זה ניתנה הדעת במיוחד למהדורות החדשות של מקורות המשפט העברי, שהמשפטן בן זמננו עשוי להתמצא בהם בקלות, הן בשל הביאורים החדשים הנלווים למקור הן בשל תרגום המקור ללשון העברית. כמו כן צוינו דרכי השימוש בספרות משפטית מודרנית בתחום המשפט העברי לצד מפתחות ומילונים, ואף פוענחו ראשי תיבות וקיצורים השכיחים בספרות זו, ותרגום לעברית של מרבית הקיצורים וראשי התיבות הארמיים.

לשילובו של המשפט העברי

כדי להמחיש את דרכי השימוש במקורות המשפט העברי, נבחרו דיני השומרים לשמש דוגמה שבאמצעותה יוכל המעיין ללמוד את שיטת הדיון בנושא זה במקורות העבריים שלב אחר שלב. דיני השומרים יסודם במקרא, ופירוטם ופיתוחם בא בספרות התלמודית. הקורא הולך צעד אחר צעד במקורות אלה, עד שהוא מגיע אל גיבוש פסקי ההלכה בנושא זה ברמב"ם ובשולחן ערוך. לאחד מכן, הובאו דוגמאות מספרי השו"ת ומפסקי דין רבניים. יתרון נוסף יצמח לו למעיין בדיני השומרים: הוא ייטיב להבין את יסודותיו של חוק השומרים, התשכ"ז – 1967, שאימץ מונחים ועקרונות מן המשפט העברי.

בספר מובאים גם תצלומים לדוגמה מספרי העזר להכרת המשפט העברי – כגון התלמוד, הרמב"ם, שולחן ערוך – תוך הסברת מבנה הדף של המקורות. ספר זה, שעוצב בידי אריאל ורדי, זכה בפרס העיצוב המובחר בתחרות הספר הישראלי הנאה לשנת 1985.

הספר הזה משמש כיום גם כספר לימוד בפקולטאות למשפטים בארץ. הספר אף ניתרגם לאנגלית, והוא משמש ספר לימוד בפקולטאות למשפטים באוניברסיטאות שונות בעולם (A Guide to the Sources of Jewish Law, Jerusalem, 1994; 136 p.)

ב. 'הרמב"ם והחוק במדינת ישראל'

לרמב"ם נתייחד מקום בכותל המזרח של היצירה היהודית ובמיוחד בתחום המשפט העברי. חיבורו הוא הספר הראשון המקיף את כל ההלכה היהודית. בהקדמתו לספר 'משנה תורה', אומר הרמב"ם: 'כללו של דבר: כדי שלא יהא ארם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל,

אלא יהא זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה עם התקנות והמנהגות והגזרות שנעשו מימות משה רבנו ועד חיבור התלמוד, וכמו שפירשו לנו הגאונים בכל חיבוריהם שחיברו אחר התלמוד.

בשני תחומים עיקריים ניכר ייחוד חיבורו של הרמב"ם: בעריכה ובניסוח. בעריכה התווה לו דרך משלו, שכן לא סידר את הלכותיו לפי סדר התלמוד, כמעשה קודמיו; ובניסוח – לשונו של הרמב"ם היא לשון המשנה, לשון צחה ובהירה, כדבריו בהקדמה ל'ספר המצוות': 'כדי שיהא קל לרוב בני אדם'. משום אמנות הניסוח, נמנה חיבורו של הרמב"ם עם ספרי המופת של היצירה ההלכתית לדורותיה. הספר 'הרמב"ם והחוק במדינת ישראל' (ירושלים תשנ"ה, 536 עמ') מביא הלכות מתוך 'משנה תורה' בזיקה לסעיפי החוק שבתחום המשפט האזרחי, היינו כל החוקים העתידיים להוות את קודקס דיני הממונות בישראל.

ארבעת החלקים האחרונים מארבעה־עשר חלקי ה'משנה תורה' יוחדו לתחום המשפט, והם: גזיקין, קניין, משפטים, שופטים. ואכן רובן של המובאות בקובץ הן מן החלקים האלה.

לצד כל סעיף בחוק הובאו דברי הרמב"ם בנושא שהסעיף עוסק בו, בין שהחוק תואם את דברי הרמב"ם ובין שהוא שונה מהם.

בשולי דבריו של הרמב"ם מובא ביאור מתוך 'רמב"ם לעם' שבהוצאת 'מוסד הרב קוק'. בביאור זה צוינו מקורותיו של הרמב"ם מן התלמוד, לעתים אגב השוואות לשיטות נוספות. כך יוכל המעיין לפנות אל המקור ששאב ממנו הרמב"ם את הלכותיו.

אף הובאו מראי מקומות להלכות המקבילות בשולחן ערוך. מראי מקומות אלה עשויים להרחיב את אופק

לשילובו של המשפט העברי

ידיעותיו של המעיין ואף ללמד כיצד נפסקה ההלכה במקורות המאוחרים.

מטרתו של קובץ זה אינה להסיק מסקנות הלכה למעשה, אלא לשמש מצע ורקע להכרת ההלכה, אופיה ודרכיה. מן הקטעים ניתן לקבל מושג ראשוני בנושא הנידון בסעיף המסוים של החוק.

ג. 'המשפט העברי בחקיקת הכנסת'

בספר זה, שיצא לאור בשני כרכים, הובאו דברים מתוך דיוני הכנסת שעניינם זיקת המשפט העברי לחוקים המוצעים (ראה על כך למעלה). נשיא המדינה לשעבר, מר חיים הרצוג ז"ל, כתב את ההקדמה לספר זה.

ד. 'המשפט העברי בפסיקת בתי המשפט בישראל'

בספר זה, שיצא לאור אף הוא בשני כרכים, מכונסים חלקים מפסקי הדין הנוגעים למשפט העברי שניתנו על ידי בית המשפט העליון ובתי המשפט המחוזיים כארבעים שנות משפט במדינת ישראל, כשהם ממוינים למדורים לפי תחומי המשפט (ראה על כך למעלה). נשיא בית המשפט העליון, השופט מאיר שמגר, כתב את ההקדמה לספר זה.

ה. 'אוצר המשפט' – מפעל הביבליוגרפיה של המשפט העברי

מטרתו של מפעל הביבליוגרפיה של המשפט העברי היא

רישום מרוכז ושלם של ספרים, מאמרים וכתבים אחרים בתחום המשפט העברי בלשון העברית ובלשונות אחרות. במסגרת מפעל זה, יצא לאור בשנת תשל"ה הכרך הראשון של 'אוצר המשפט' (ירושלים תשנ"א, 592 עמ'). בספר כ-12,000 ערכים, ובהם החומר שנכתב בתחום זה בעברית עד סוף שנת תשל"ג. מאז הופעת הכרך הראשון של 'אוצר המשפט', נכתבו מאמרים וחיבורים רבים בתחום המשפט העברי, ועל כן יצא לאור כרך שני של 'אוצר המשפט', בשנת תשנ"א, ובו כ-9000 ערכים. בשנת תש"ן, יצא לאור הספר 'ביבליוגרפיה רב-לשונית למשפט העברי' (The Multi-Language Bibliography of Jewish Law), ירושלים תש"ן, 592 עמ', הכולל את החומר שנכתב בלשונות זרות שונות עד סוף שנת 1987, ובו כ-15,000 ערכים.

הערכים המוצעים ב'אוצר המשפט' מקיפים תחומים רבים ומגוונים בחיי הפרט והכלל, המוסר והחברה, וזאת בשל טבעו של המשפט העברי, החובק בזרועותיו את מערכת החיים כולה. לפיכך יש בספר מגוון ערכים, כגון: דת ומדינה, הגנת הסביבה, הזרעה מלאכותית, הפלה מלאכותית, הריגה מתוך חמלה, זכויות האדם, חנינה, ירושלים, כבוד הבריות, מוסר, ניתוחי מתים, צבא ומלחמה, קראים, תורת המשפט וכיוצא באלה. תשומת לב מיוחדת ניתנת בספר לערכים שיש בהם עניין בימינו. אף ניתנה הדעת למשפט העברי בזיקתו לחוקי מדינת ישראל. עיון בערכי הספר הזה מראה בעליל כי 'ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא', כיוון שבכל תחום ונושא יש לו למשפט העברי מה לומד. כל המבקש לבחון נושאים ותחומים אלה ולנסות להחיל את המקורות היהודיים על המציאות של ימינו, ימצא אפוא בספר זה כלי ראוי לתכלית זו.

לשילובו של המשפט העברי

בחיבור זה נזכרו ספרים ומונוגרפיות, מאמרים וערכים מתוך כתבי־עת, קבצים, ספרי יובל, ספרי זיכרון ואנציקלופדיות. צוינו בו גם עבודות גמר ועבודות מחקר, אף אלה שלא נדפסו, וזאת משום התועלת שניתן להפיק מהן. המעוניין יוכל אל נכון להשיגן לעיון בספריות האוניברסיטאיות.

מיון הערכים נעשה בסדר שיטתי. עם זאת המטרה הראשונה היא להקל על המעיין כמצאת מבוקשו. משום כך, יש שערך המשתייך לתחומים אחדים נרשם בפרקים שונים שעניינם בתחומים אלה. כמפתח העניינים שבסוף הספר הובאו גם מושגים שאינם כשמות המדורים.

החומר נערך במדורים השונים בסדר אלפביתי של שמות המחברים. מאמרים שונים של מחבר אחד הובאו לפי זמן פרסומם. תגובות וביקורות על ספרים הובאו בערך של הספר שהם מתייחסים אליו.

'אוצר המשפט' הפך מאז צאתו לאור לכלי עזר ראשון במעלה לשימושם של החכם והמשפטן, החוקר והמתנח, המחוקק, השופט והדיין היושבים על מידין, כל אחד בתחום עיונו ועיסוקו.

ספר זה זיכה את מחברו בפרס ירושלים על שם הרב קוק ז"ל.

ו. 'ניבי תלמוד'

הלשון העברית עשירה בניבים שמקורם בתקופות שונות בחיי עם ישראל מתקופת המקרא ועד ימינו. בספר 'ניבי תלמוד – אמרות, פתגמים ומטבעות לשון מתחום המשפט – ביאורם, הוראתם ושימושם' (ירושלים תשנ"א, 448 עמ'), שנערך על ידי פרופ' נחום רקובר בהשתתפות השופט

רפי יעקובי, הובאו ניבים שלוקטו בעיקרם מן המשנה והתלמוד, וקצתם ממקורות אחרים בספרות חז"ל. המשותף לניבים הללו הוא המשמעות המשפטית הגלומה בהם, כשבביאורי הניבים הודגמה משמעות זו במקורה ובהשתלשלותה. לצד ניבים אלה הובאו כללים מתורת המשפט ומטבעות לשון מן המשא ומתן התלמודי. יצוין שאף על פי שהניבים הם מתחום המשפט, רבים מהם הפכו לחלק מביטויי התרבות האנושית, השגורים בפי כל משכיל עברי.

יסוד משפטנו הלאומי במשנה ובתלמוד, וממקודות אלה נלקטו הניבים. אמת, הספרות המשפטית העברית זכתה להתפתחות ענפה ומאלפת מאז חתימת התלמוד במאות ספרי הלכה ובמאות אלפי שאלות ותשובות. עם זאת, נתקיימו ניבי התלמוד בתשתיתה של הלשון בכל התקופות כולן. אכן, יש ביטויים שכבר בתקופת התלמוד היו למעין פתגמים וגבישי לשון, ויש שנעשו פתגמים רק בתקופה שלאחר התלמוד.

התלמוד, יצירת המופת הספרותית המרכזית בחיי העם במשך דורות, אינו מִפְרָד לצערנו לחלק גדול מן העם בימינו, משום שעם זניחת המסורת נזנחו גם אוצרות הספרות היהודית המסורתית, שהם המסד לכל ערכינו הלאומיים. זניחה זו, בלא ספק, זניחה זמנית היא. הגהה כי כן, בימים שאנו עדים בהם לנפילת 'מסך הברזל' ולקיום החזון המקראי 'ושבו בנים לגבולם' (ירמיהו לא, יז), מתגברת והולכת התקווה גם להדיסת המחיצות המדומות, המפרידות הפרדה תרבותית-רוחנית בין חלקי העם היהודי, ולשיבת עם ישראל ל'גבול' הרוחני.

הניבים ערוכים בסדר אלפביתי. נוסף לדברי ההסבר לכל ניב ולהדגמת השימוש בו, הובאו עניינים שאינם הכרחיים

לשילובו של המשפט העברי

להבנתו, אך יש בהם כדי להבהיר יותר את משמעותו או תחולתו.

ספר זה מיועד הן למי ששנה במקורותינו הן למי שלא שנה בהם. מי שזכה, קרא ושנה, יצא נשכר משינון גרסא דינקותא, ואף יוכל לעמוד ב'תר ייחוד על משמעותם של מטבעות לשון שעיקרם ידוע לו, אולם אין הוא מכיר את גופם.

למורים, לתלמידים, למשפטנים ולכל משכיל עברי עשוי ספר זה לשמש מקור לא אכזב להעשרת הלשון ולגיוונה. לבלשנים ולחוקרים יוכל הספר להוות בסיס למחקרים לשוניים ולבירור דרכי ההבעה והניסוח של הניבים.

מחקרים

א. 'סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי'

בסדרה זו, שיצאה לאור על ידי משרד המשפטים, נתפרסמו 60 מחקרים, רובם נכתבו כמחקרי עזר להצעות חוק שהוכנו במשרד המשפטי. רבות מהצעות חוק אלה נתקבלו בינתיים כחוקים בכנסת.

מקצת מן המחקרים האלה יצאו לאור בספרים שהוקדשו לתחומים מסוימים, והם: 'המסחר במשפט העברי', 'עושר ולא במשפט', 'שלטון החוק בישראל', 'זכות היוצרים' ו'איכות הסביבה'. חלק מן המחקרים עתידים להתפרסם גם בשפה האנגלית.

הנשיא זלמן שז"ר מקבל לידיו את 'סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי'

מחקרים

ב. 'המסחר במשפט העברי'

המשפט העברי, המקיף בסוגיותיו את מכלול חיי הכלל והפרט כאחד, מייחד מקום להליכות המסחר, לרבות מערכת היחסים בין הלקוח והמוכר, בין הצרכן והיצרן, בין היצרנים לבין עצמם, בין הנושה ללווה ובין החייבים לבין עצמם.

בספר 'המסחר במשפט העברי' (ירושלים חשמ"ח, 282 עמ'), קובצו מחקרים אחדים, מהם בנושאים קלסיים ומהם בנושאים שהזמן גרמם, בתחומים שבהם המסחר והמשפט נושקים זה בזה, כאשר המשפט מבקש להביא לאיזון צורק בין האינטרסים המנוגדים של הנפשות הפועלות בתחומי המסחר והכלכלה.

מחקרים אחדים שפורסמו בספר זה חוברו לדגל עבודת החקיקה במשרד המשפטים ובכנסת בשלביה הראשונים. בכמה מהצעות החוק באה לידי ביטוי הויקה בין הצעת החוק לבין המשפט העברי תוך הסתמכות על מחקרים אלה.

השער הראשון, שעניינו 'הגנת הצרכן', יסודו במחקר שנעשה בעקבות הכנתה של הצעת החוק שנתגבשה לימים בחוק הגנת הצרכן, התשמ"א – 1981, המבקש לתת תשובה לנושא שיסודותיו עתיקים כעתיקותו של המסחר, אך היקפו גדל, ובעיותיו הוחרפו בשנים האחרונות.

המחקר ב'תקנת השוק' נעשה במסגרת הכנת חוק המכר, התשכ"ח – 1968, המסדיר את מצבו המשפטי של מי שקנה נכס ממי שלא היה רשאי למכרו. המחקר מציע את גדריה של 'תקנה' זו במקורות העבריים במקביל למה שנקבע בחוק המכר.

שאלה שעדיין לא הוסדרה בחקיקה הישראלית עד היום

לשילובו של המשפט העברי

נבחנת בשער הרביעי של הספר, והיא תחרות בלתי הוגנת – או 'הסגת גבול' במקורות העבריים – בין סוחרים או בין יצרנים וספקים. ההגנה מפני תחרות פוגעת בהכרח בעקרון חופש המסחר, וצריך למצוא את האיזון הנאות בין שתי המגמות המנוגדות הללו. נושא זה שייך לתחומים העומדים בתוך, בין המשפט ובין המוסר. בנושא זה מציע הספר את הדגם המצוי במקורות העבריים. בעקבות ידידת ערך הכסף, הפכה שאלת הפיצוי על עיכוב כספים לבעיה חריפה במיוחד בחיי הכלכלה בישראל. המחוקק הישראלי ביקש לתת תשובה משפטית לבעיה זו בתיקון החוק, כשזיכה את הנפגע לקבל הפרשי הצמדה ודיבית כפיצוי על אבדן ערך כספו. במחקר 'פיצויים על עיכוב כספים', ניתן הבסיס לפיצויו של הנפגע לאור מקורות המשפט העברי.

ג. 'עושר ולא במשפט'

עניינו של הספר 'עושר ולא במשפט' (ירושלים תשמ"ח, 242 עמ') הוא האופנים שנהנה בהם אדם מחברו הנאה שיש לה ערך כספי בלא שתהיה לו זכות משפטית לקבלה. השאלה המרכזית היא: האם המהנה זכאי לקבל מן הנהנה תמורה בעד הנאתו; ואם כן, באיזו מידה הוא זכאי לכך? מאחר שלא הוסכם על תשלום בעד ההנאה, אין אפשרות לתבוע אותו על יסוד הסכם. כן אין אפשרות לתבוע את התשלום על פי עילת נזיקין, כשהמהנה אינו ניוק מהנאתו של הנהנה. כלום העדרן של עילות תביעה אלו שולל את זכות המהנה לתמורה? או שמא, אף על פי כן יש למהנה זכות כלפי הנהנה?

ויש שהנסיבות להוצאת הכספים לטובת הזולת הן בעלות משמעות לענייננו. כך, למשל, אדם מוציא כספים להצלת חייו של פלוני שנפגע או להצלת רכושו של פלוני: היש הצדקה לזכות את המהנה לקבל את הכספים שהוציא? כאן קיים גורם של מתן עידוד לאדם, כדי שייחלץ לפעולת הצלה, ואף יוציא כספים למטרה זו. השאלה היא, האם יש ביטוי לעירור המציל גם בזכויותיו להשבת הכספים שהוציא? יתר על כן, כשמרובר בהצלה גופנית, מה דינו של המציל לעניין השבת הוצאותיו? אם מחה הניצול כנגד המציל, וביקשו שלא יוציא כספים להצלתו, והוריע שלא ישיב למציל את הוצאותיו, כלום נחשב האדם לבעלים של גופו, שיהא רשאי לצוות על הימנעות אחרים מהצלתו, ובכך אף להיפטר מתשלום הוצאות שהוצאו על ידי אחרים להצלתו?

חוק עשיית עושר ולא במשפט, שחקקה הכנסת בשנת תשל"ט – 1979, זנח את עקרונות המשפט האנגלי, ואימץ

לשילובו של המשפט העברי

את גישת המשפט העברי. במבוא להצעת החוק נאמר: 'החוק המוצע מאמץ את גישת המשפט העברי בנקודות אחדות: הוא מזכה בהשבה את המשביח נכסי חברו; הוא מאמץ את העקרון של "זה נהנה וזה לא חסר" כשיקול לפטור את הנהנה מהשבה; והוא מזכה את המציל רכושו של חברו בשיפוי על הוצאותיו, במטרה לעודד פעולות הצלה'.

מעתה יש לפרש את האמור בחוק לאור המשפט העברי, וזאת מן הטעם שיש לפרש את החוק לאור מקורותיו, ואת החסר בחוק יש למלא תוכן מן המשפט העברי לאור חוק יסודות המשפט, התש"ם—1980.

מהם עקרונות מורשת ישראל בתחום עשיית עושר ולא במשפט? תשובה לכך ניתן למצוא בספר זה, שיש בו חמישה שערים העוסקים בתחומים המרכזיים של החוק, ואלו הם: 'זה נהנה וזה לא חסר'; העושה סחורה בנכס חברו; אדם שקיבל טובת הנאה עקב שליחותו; הצלת רכוש — שיפוי על הוצאות המציל; הצלת נפש — שיפוי על הוצאות המציל.

הספר מציע בפני הקורא את החומר והלבנים ששימשו ל'בנייתו' של החוק החדש ואת המקורות הרעיוניים שעמדו לפני המחוקק בשעה שגיבש את נוסח עקרונות החוק. הספר מסייע להבין טוב יותר את משמעו של החוק ואת הפתרונות שמציעים מקורות המשפט העברי להרבה מן השאלות בתחום חשוב זה.

ד. 'סדר הדין'

הספר 'סדר הדין', על פי מקורות המשפט העברי, תקנות הדיון ופסיקת בתי הדין הרבניים בישראל' (ירושלים תשמ"ו, 558 עמ'), מאת פרופ' אליאב שוחטמן, הוא ניסיון ראשון להציג את שיטת הדיון של המשפט העברי על פי הסיווג המשפטי המודרני המקובל בימינו, תוך שימת לב מיוחדת למצב המשפטי בבתי הדין הרבניים של מדינת ישראל.

החיבור מבוסס על מקורותיו הקלסיים של המשפט העברי מחד-גיסא, ועל פסיקת בתי הדין הרבניים בישראל בעשרות השנים האחרונות מאידך גיסא. מדובר במאות פסקי דין, רובם פסקי דין של בית הדין הרבני הגדול לערעורים, שבחלקם הגדול לא נתפרסמו כלל. זוהי אפוא הפעם הראשונה שניתנת אפשרות לציבור המשפטנים במדינת ישראל להכיר מקרוב את מערכת כללי סדר הדין של המשפט העברי, הן מן הבחינה העיונית הן מן הבחינה המעשית, כפי שבאו לידי ביטוי בשיפוטם של בתי הדין הרבניים במדינת ישראל.

הספר עוסק בתחום הדיון האזרחי, ומשולבים בו גם כל פסקי הדין של בית הדין הגבוה לצדק הנוגעים לסמכויותיהם של בתי הדין הרבניים בישראל בתחום זה. כמו כן כולל החיבור השוואות עם ההסדרים המקבילים בבתי המשפט האזרחיים, לאור תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד – 1984.

לשילובו של המשפט העברי

ה. 'אסמכתא – חיוב וקניין במשפט העברי'

הספר 'אסמכתא – חיוב וקניין במשפט העברי' (ירושלים תשמ"ח, 465 עמ'), מאת פרופ' ברכיהו ליפשיץ, הוא מחקר בסיסי באחת מן הסוגיות החשובות בדיני החיובים, ה'אסמכתא'. השיטה המקובלת לפירושה של סוגיית האסמכתא, זו הרואה בהעדרה של סמיכות הדעת בעסקאות המוגדרות כאסמכתא סיבה לביטולן, לא הצליחה בניסיונותיה להתאים בין המקורות השונים. בספר – שיצא לאור בשיתוף המכון לחקר המשפט העברי שליד האוניברסיטה העברית והוצאת מאגנס – מוצעת דרך חדשה להבנת 'האסמכתא', תוך הסתמכות על שיטתם של הגאונים, שראו באסמכתא משום הבטחה: הבטחה אינה קונה, משום שהיא קניין עתידי, ואינה קניין מיידי. לנושא זה מצטרפים הדיונים על התנאי והערבות.

ו. 'שלטון החוק בישראל'

בספר 'שלטון החוק בישראל' (ירושלים תשמ"ט, 248 עמ'), נידונות כמה משאלות היסוד בהבנת מושג החוק במקורות היהודיים. רעיון שלטון החוק טבוע בעצם הוויתו של עמנו, שכן מושג המשפט בעם ישראל אינו מצטמצם לשמירת הסדר הציבורי וקביעת נורמות של התנהגות לכלל ולפרט. ייעודם המרכזי של אברהם, אבי האומה, ויוצאי חלציו, הוא הגשמת המשימה הבלתי פוסקת למיזוג הרמוני ושלם בין המשפט ובין הצדק, לעשיית משפט המכוסס על אדני הצדק בעולם כולו, כדברי המקרא: 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' (בראשית יח, יט).

המשפט בישראל הוא בגדר תורת חיים לפרט ולכלל, במובן הרוחני והמוסרי, המעניקה איכות חיים הולמת למחזיקים בה, ונותנת חיים במשמעות של קיום פיזי לפרט ולאומה.

בספר שלפנינו נידונים היבטים מסוימים של שלטון החוק. בשער הראשון, 'המשפט כערך אוניברסלי', מובאים עיונים המבטאים את השקפת מקורותינו בדבר מרכזיותו של המשפט לא רק בעם ישראל אלא אף אצל שאר האומות – במין האנושי בכללו ('בני נח'). עם זאת, עצם קביעתן של נורמות משפטיות בחוק כתוב, אין בה משום מילוי החובה להשלטת המשפט, שכן תכליתו של המשפט היא עשיית צדק ומניעת עוול והצלת עשוק מיד עושקו. החובה המוטלת על בני נח לקיים מערכת משפטית מתוקנת יוצרת אפוא מכנה משותף בין ישראל ובין אומות העולם בתשתיתם החיונית ביותר של חיי החברה. לעקרון 'שלטון החוק', התופש מקום מרכזי בסוגיית

זכויות האדם, שתי בחינות: הבחינה הפורמלית, ולפיה ההסדר המשפטי הוא הקובע איסורים והיתרים מחייבים; והבחינה המהותית, שמשמעותה היא, שעל החוק עצמו להיבחן לאור מערכת ערכים העומדת מחוץ לטכניקה המשפטית. בחינה מהותית זו של שלטון החוק, המקובלת כיום, הוצבה כתנאי להכרה בתוקפו של החוק כבר בימים קדומים, כשנבחנה חוקיותם של דיני המלכות. ואכן הכיר המשפט העברי בחוקיותם של דיני המלכות – מלכות ישדאל ומלכות נכרית – על פי הכלל 'דינא דמלכותא דינא', אולם לא תבע מן האדם ציות לדינים אלה בצורה עיוורת, אלא הציב סייגים להכרה בהם מתוך בחינת תוכנם: דיני המלכות לא הוכרו כבעלי תוקף חוקי אם הם פגומים בשל חריגה מסמכות, או משום שהדין הוא דין מפלה. כמו כן לא הכיר המשפט העברי בתוקפן של הוראות שרירותיות או בענישה קיבוצית. רק משעמד דין המלכות במבחן החוקיות, הוא נמצא כשיר לבוא בקהל הדינים המחייבים גם מנקודת השקפתו של המשפט העברי. הנה כי כן, עצם ההכרה בחוקי המלכות והסייגים להכרה זו יש בהם מן המאלף. לנושא רחב זה מוקדש השער השני בספר.

אמות המידה למנהל תקין מבחינת שלטון החוק הן ענייניו של השער השלישי. כאן מבוררות חובותיהם של עובדי הציבור במילוי תפקידם, שבמקביל לחובותיו של השופט, עליהם להכריע בשאלות המובאות לפנייהם בלא פניות אישיות ובלא משוא פנים. המקורות המקראיים, שמשמעותם היא מוסרית כללית בעיקרה – כגון: 'והייתם נקיים מה' ומישראל', 'ועשית הישר והטוב' – הפכו לאחר מכן לכללי יסוד, ועל פיהם נקבעו תקני ההתנהגות של עובדי ציבור. כאן מודגשת כפיפות הכול לחוק, אף מעצבי החוק: 'קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים'. צא וראה:

מחקרים

רעיון החסינות, המוכר עדיין במדינת ישראל בצורה רחבה, זר הוא להשקפה היהודית ברבר שוויון הכול בפני החוק. שיבוש ההליך השיפוטי כתוצאה של אלימות מחייב לא אחת התמודדות במישור המשפטי. המובא בשער הרביעי מלמד כי התופעה של אלימות הגורמת לשיבוש הליכי משפט היא תופעה עתיקת יומין. המשפט העברי נותן תשובות הולמות להסרת החשש לאיום על העד ולהשפעה על תוכן עדותו. ואמנם שופטי ישראל התמודדו לא פעם עם התופעות החריגות, ו'קלקלו' את השורה של סדר הדין כדי לעשות דין עם מפירי הסדר.

הצורך לנטות מן הדין הקבוע לשם השלטת החוק והדרכים שנקבעו לשם כך ב'הוראת שעה' וב'דין המלך', נידונים בשער החמישי, העוסק באפשרות להסתייע ב'עד מדינה'. ל'עד מדינה' יש עניין אישי להעיד, משום רצונו לקבל את טובת ההנאה שהובטחה לו. מכאן שלפי הדין הקבוע – עדותו פסולה. יש ליתן אח הרעת גם לעובדה שעד מדינה הוא עבריין שהיה שותף לעברה, וניתן אפוא לחשוך שיש לו עניין להטיל את האשמה על כתפי שותפיו לפשע. הסמכות לחרוג מן הכללים הקבועים, כשהשעה צריכה לבך, הוענקה הן לבית הדין הן למלך, והמושג 'מלך' נתפרש לעניין זה במובן רחב: כשאינ מלך, הסמכות מסורה לכל מי שהוא מנהיג הדור. אמנם סוגי העברות והנסיבות האישיות והחברתיות, המצדיקים את הפעלת הסמכות לחרוג מן הדין הקבוע לצורך שעה ולתיקון המדינה, לא הוגדרו בצורה נוקשה, אבל דווקא משום כך נצטוו השופטים להפעיל את סמכותם, תוך הקפדה מיוחדת שלא לחלל את כבוד הבריות.

כוחו של עד במשפט נובע מן האמון בדבריו, בלא שיהא צורך להשביעו. כדי למנוע מן העדים להעיד שקר, נקבע

לשילובו של המשפט העברי

כבר במשנה שמאיימים על העדים, היינו שמעמידים אותם על תומרת עדות שקר ועל גנותו של המעיד עדות שקר. בדיני נפשות כולל ה'איום' את תיאור התוצאות החמורות הצפויות למעיד עדות שקר. ברם, יש שהשופט סבור שאין די באיום גרידא, וכי רק השבועה עשויה להרתיע את העד מלהעיד עדות שקר, ואז הוא רשאי להשביע את העד על אמיתות דבריו. גישתו העקרונית של המשפט העברי והסייג שבו, ולפיו רשאי בית המשפט להשביע את העד, כשיש יסוד להניח כי השבעת העד עשויה לסייע לגילוי האמת, אומצו על ידי המחוקק בישראל. הבסיס העיוני בנושא זה מוסבר בשער השישי.

ז. 'זכות היוצרים במקורות היהודיים'

הדין החל בארץ בתחום זכות היוצרים הוא ביסודו החוק האנגלי בתוספת שינויים אחדים שחוקקה הכנסת. אחד החידושים שנתקבלו בתחום זה הוא זכות היוצר שתיקרא יצירתו על שמו. זכות זו ידועה במקורות היהודיים כבר מקדמת דנא, והצעת החוק בנידון זה מסתמכת על מקורות המשפט העברי (ראה על כך למעלה).

הספר 'זכות היוצרים במקורות היהודיים' (ירושלים תשנ"א, 518 עמ') בוחן את תולדותיה של זכות היוצרים במקורות היהודיים, ובמיוחד את מוסד ה'הסכמות' לספרים, שתרים הרבה לפיתוח הרעיונות המונחים כיום בבסיס זכות היוצרים.

יש בספר שני שערים. הראשון דן בדרכי גיבושה של זכות היוצרים, ביסודות הרעיוניים שזכות היוצרים עומדת עליהם ובבחינת תחומי ההגנה הניתנת ליוצר בדבר יצירתו. עניינו של השער השני של הספר הוא ההסכמות לספרים כיסוד לזכות היוצרים. עם המצאת הדפוס, אנו עדים להופעתן של ה'הסכמות' לספרים, ובהם: דברים בשבח הספר, מתן הכשר להדפסת הספר, היתר להדפסת הספר כנדרש על פי תקנה מיוחדת, איסור על אחרים לחזור ולהדפיס את הספר. ספר זה עוסק רק בבחינה האחרונה. תופעה משפטית חדשה זו של הסכמות היא תוצאתה של מציאות חדשה בתחומי הכלכלה והפצת התרבות. חיבור זה דן בהליכי התפתחותה של התופעה, במכשולים שעמדו בהפעלתה ובדרכים ששימשו להסרתם של מכשולים אלה. תופעת ההסכמות היא פרק במסכת המשפטית של 'זכות היוצרים' ו'הקניין הרוחני' בכללו. השער הראשון של החיבור עוסק בזכותו של המחבר כמחבר, והשער השני דן

לשילובו של המשפט העברי

בזכותו של המחבר כמדפיס וכמוציא לאור ובזכותם של המדפיסים בכלל.

בהסכמות באו לכלל ביטוי הדרכים לאיזון בין האינטרסים השונים: זכותו של היוצר ליהנות מפרי עמלו והמונופולין הכרוך בה מחד-גיסא; טובת הכלל, לרבות האדרת לימוד התורה מאידך גיסא.

ההסכמה הפכה להיות ענף משפטי משוכלל בהלכה העברית. ענף זה זכה להגדרה, לכיסוס, לפיתוח ולשכלול אגב דיונים הלכתיים. דיונים הלכתיים אלה מצויים בעיקרם בהסכמות גופן. ואולם מאחר שההיסטוריה של ההסכמות מלווה הפרות חוזרות ונשנות, נידונו ההסכמות הרבה בתשובותיהם של חכמי ההלכה, שניתנו בעקבות התדינויות משפטיות. אף תשובות אלו הן אבני בניין בחיבור זה.

ח. 'איכות הסביבה'

המחקר בנושא איכות הסביבה נערך בזמנו לבקשת משרד החוץ, לקראת הוועידה הבינלאומית הראשונה בנושא האקולוגיה, שנתקיימה בשטוקהולם, קודם שתפס תחום זה את מקומו הראוי לו בקהילה הבינלאומית. היום הרגישות לאיכות הסביבה ולהגנתה מפותחת מאוד, ובמדינות אחדות נושא זה תופס מקום מרכזי במצען של מפלגות. התודעה בדבר שמירת איכות הסביבה הולכת וגוברת גם בחברה הישראלית.

הדרכים להגנת הסביבה הן שונות. הנטייה המסתמנת בעת האחרונה היא הגברת המודעות לנושא זה תוך הבלטת ההיבטים המוסריים והפילוסופיים שלו, זאת לצד הצעת פתרונות משפטיים, הקובעים נורמות חדשות שיש בהן כדי להגן על הסביבה.

בישראל עדיין אין תוק מיוחד המקיף את הנושא כולו, אלא דק הוראות חוק הבאות להסדיר עניינים אחדים הקשורים לאיכות הסביבה. הוראות אלו מפוזרות בחוקים שונים, הן חוקים שעניינם הישיר הוא איכות הסביבה הן חוקים בעלי אופי כללי, כגון: דיני הנזיקין, דיני העונשין, חוקי בריאות הציבור ודיני התכנון והבנייה.

הספר 'איכות הסביבה – היבטים רעיוניים ומשפטיים במקורות היהודיים' (ירושלים תשנ"ד, 160 עמ'), הינו הרחבה של המחקר המקורי. בין פרקי הספר: שמירת הטבע, זיהום הסביבה, רעש, נוי. בנספח לספר, הובאו חוקים ואמנות בנושאי איכות הסביבה.

לשילובו של המשפט העברי

הנשיא ע' ויצמן מקבל לידיו את הספר 'איכות הסביבה' (לידו היועץ המשפטי לממשלה מ' בן יאיר)

ט. 'גדול כבוד הבריות – כבוד האדם כערך-על'

יסודו של החיבור הוא במחקר 'ההגנה על כבוד האדם' (שנתפרסם ב'סדרת מחקרים וסקידות במשפט העברי', חוברת נ"ד, תשל"ח – 1978). המחקר, שזיכה את מחברו בפרס צלטנר, נעשה בזמנו בעת הכנת החקיקה בתחום זכויות האדם במגמה להשתית אותה על ערכים יהודיים. בינתיים חוקקה הכנסת את חוק-היסוד: כבוד האדם וחירותו, וכך נקבע כבוד האדם כערך-על, והפך למטבע עובר לסוחר במקומנו. כעת יוצא המחקר לאור במהדורה חדשה, תוך הוספת דברים שנתבדרו מאז הפרסום הקודם.

מהו תכנו של הערך שנקבע בחוק-היסוד? מה היקפו ומה טיבו? מה משמעותה של ההגנה על כבוד האדם? האם היא מקנה זכויות באורח חיובי? או שמא היא באה רק למנוע פגיעה בכבודו של אדם? האם היא מקנה זכויות לאדם כלפי חברו? או שמא היא מקנה זכויות רק כלפי השלטונות, שיגנו על זכויותיו? ומהו הכבוד שבאים להגן עליו? ואימתי ייראה הדבר כפגיעה בכבוד? האם רק אדם 'מכובד' זכאי להגנה על כבודו? או שמא כל אדם הינו בעל כבוד, ויש להגן על כבודו? מהו היחס בין שמירה על הכבוד לשמירה על הקניין ולשמירה על החיים, כשערכים אלה מתנגשים זה בזה?

התשובות לשאלות אלו, העולות בכל דיון על כבוד האדם, אינן מצויות בחוק-היסוד עצמו, ואת מהותו של ערך כבוד האדם יש לגבש על פי המקורות היהודיים. במקורות אלה זכה ה'כבוד' לעיון מעמיק ומקיף, ודומה שאין אומה ולשון שעשתה כן.

מקורו של כבוד האדם הוא בכבוד הבורא. ומאחר שכן, אין לתמוה על המטבע שטבעו חכמים: 'גדול כבוד

לשילובו של המשפט העברי

הבריות'. 'כבוד הבריות' הוא 'גדול' גם בזה שהוא חל על כל בני האדם, בני כל העמים והלשונות, בני-ברית ושאינם בני-ברית.

עיקרו של החיבור הוא בירורו של כלל תלמודי שהציב את כבוד הבריות כערך-על שיש בכוחו לדחות ערכים אחרים: 'גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה'. כלומר, בהתנגש ערך 'כבוד הבריות' עם ערכים אחרים, עשויים הערכים האחרים להידחות מפניו. 'כבוד הבריות' אינו ערך מוסרי גרידא, אלא נורמה משפטית מחייבת, שיש בכוחה לבטל הוראות דין אחרות, כשאינן מתיישבות עם כבוד הבריות. לקביעה זו משמעות משפטית: 'כבוד הבריות' נקבע, אם אפשר לומר כך, כערך קונסטיטוציוני.

במבוא לחיבור הוגדר המושג כבוד הבריות ונבדקה הזיקה בין היות האדם נברא בצלם אלוהים לבין כבוד האדם. בפרקים השני והשלישי נידונה הסוגיה המרכזית שעניינה הניגוד בין המקרא 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'' (משלי כא, ל) לבין מאמר חכמים 'גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה': אלו ערכים יידחו מפני כבוד הבריות ואלו ערכים לא יידחו מפניו? בפרק הרביעי מובאים תקדימים אחדים מן התלמוד ומספרות השו"ת, שבהם דחו חכמים ערכים שונים מפני כבוד הבריות, ותקנות שעניינן הוא 'שלא לכייש את מי שאין לו'. חיבור זה עשוי לתרום לא רק להבנת המשמעות המשפטית של כבוד האדם, אלא גם להחדרת התודעה בדבר ערכו הנעלה של האדם וחיוניותם של יחסי הכבוד הנאותים בין בני אנוש.

Law and the Noahides .7

אחת משבע המצוות שנצטוו בהן בני נח היא מצוות 'דינים'. 'בני נח' הם הביטוי לכלל האנושות. בימי המבול נכחד העולם כולו, ונותרו רק נח ובניו, כך שבני נח הם בני כל העולם.

מצוות 'דינים' אינה רק בגדר חיוב כלפי הבורא, אלא היא בעלת תוכן משפטי, בין אדם לחברו, ואי-מילוויה מלווה בסנקציה עונשית. בירורה של חובה זו הוא עניינו של החיבור שלפנינו.

עקרון שלטון החוק, עניינו אינו רק בקביעת נורמות של התנהגות, אלא בביסוסו של החוק על יסודות של צדק ויושר ובהפעלתו בלא הפליה ובלא שרירות. חוק הנוגד את ערכי היסוד של האנושות אינו מקיים את החובה של קיום שלטון החוק, ומי שמילא אחר הוראות חוק אלה, עלול לעמוד לרין רווקא על שמילא את הודאות החוק ולא סירב להן. על פי עקרון זה, נחרץ דינם של פושעי המלחמה בבית הדין הבינלאומי בנירנברג לאחר מלחמת העולם הראשונה. לאחרונה, אנו עדים לצמיחתן של קבוצות חברתיות הנושאות את השם 'בני-נח', החפצות להכיר את מהותם של האידיאלים המונחים בבסיס החיובים המוטלים עליהם.

לפני שנים אחדות אף הכריזו הקונגרס בארצות-הבדית, לרגל יום הולדתו התשעים של האדמו"ר ר' מנחם מנדל שניאורסון מליובאביץ', על מחויבות בני העם האמריקאי לערכי מוסר ואתיקה, כפי שהם באים לידי ביטוי בשבע מצוות בני נח.

חיבור זה יסוּרו במחקר שנתפרסם בעברית במסגרת 'סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי', והוא ראשון המחקרים בסדרה זו, שתרגומם לאנגלית עתיד לצאת לאור.

יא. 'גדולה עברה לשמה'

שאלות גבולות החוק, הרבה פנים לה. אחת הפנים היא השאלה: אימתי מותר לאדם לעבור על הוראת חוק בשל ערך חשוב יותר שעלול להיפגע? בהיבטים אחדים של הנושא, עוסקים סעיפים אחדים בחוק העונשין, דוגמת הסעיפים שעניינם 'צורך' ו'צידוק'.

במקורות היהודים נידונה השאלה: אימתי מותר לאדם לעבור עברה כדי להציל את עצמו או את אחר מעברה חמורה יותר או מתוצאה קשה שעניינה נכבד יותר מן העברה שהוא יעבור עליה? האמרה הידועה בעניין זה היא: 'גדולה עברה לשמה', כלומר לשם מצוה.

לצד המגמה המתירה לעבור עברה כדי להציל מעברה חמורה יותר או מתוצאה חמורה, עולה השאלה של שמירה על תוקפו של הדין או של ההלכה, שעלולים להתערער כתוצאה מהיתרים הניתנים בנסיבות מיוחדות.

האפשרות של אי-מילויים של ציונים, הגבולות לכך והנסיבות הנצרכות לזה הן ביסוד הדיון בספר, ההולך ונשלם לאחרונה: 'גדולה עברה לשמה'.

יב. 'תקנות נגד מותרות'

עניינו של החיבור 'תקנות נגד מותרות', הנמצא בשלב הכנה, הוא תקנות שהותקנו בקהילות ישראל להגבלת המותרות. כדרכן של קהילות ישראל שהסדירו נושאים חשובים בחייהן בתקנות, שהן מעשי חקיקה, כך נהגו אף בתחום זה. בהתקנת תקנות אלה ביקשו המתקינים להתמודד עם הצורות השונות של צריכת מותרות, ובעיקר בתחום הלבוש והתכשיטים, בתחום השמחות והסעודות ובחלוקת מתנות. הסיבות שהביאו להתקנת התקנות הן רבות ומגוונות. יש שהדבר היה דרוש מבחינה פנים-חברתית, להקטין את המתח בין מעמדות שונים בחברה, ויש שניתקנה התקנה מסיבה חיצונית, מחמת החברה הנכרית הסובבת והשלטונות הנכריים שהקהילה הייתה נתונה למרותם, או מחמת תקנות נגד המותרות שתקנו הנכרים לעצמם.

לצד הדגשת החשיבות לכבוד הבדיות כפי שבא לידי ביטוי בהתקנת התקנות שמטרתן 'שלא לבייש את מי שאין לו', עשויות התקנות להפיץ אור על סדרי השלטון העצמי של קהילות ישראל בגולה, על כוחם של הממונים על הציבור ועל מגבלותיהם.

התקנות שניתקנו בענייני מותרות, יש שהן מצויות בתוך קבצי תקנות כלליות, ויש שנתייחדו להן קבצים מיוחדים. אותן תקנות שנתייחדו למותרות, נדפסו לעתים במודעות מיוחדות והופצו בקרב אנשי הקהילה.

חלקי החיבור הם שניים. החלק הראשון הוא מבוא, ובו נבחנות התקנות בענייני מותרות מהיבטים שונים: מה היו המניעים להתקנת התקנות? מהם נושאי התקנה? מיהו

לשילובו של המשפט העברי

הגוף המתקן? על מי חלו התקנות? כיצד ביקשו לאכוף אותן? והאם אמנם הן נאכפו?
החלק השני של החיבור הוא רובו של הספר, והוא כולל את התקנות עצמן. התקנות נלקטו מתוך פנקסי הקהילות ומתוך ספרים ומאמרים וכרוזים שנשתמרו בספריות. הובאו כאן בעיקר תקנות שנדפסו, אבל יש שהובאו גם תקנות מכתבי יד שעדיין לא נדפסו.

מחקרים

יג. 'ההתחייבות במשפט העברי'

בשלבם מתקדמים של עריכה נמצא חיבורו של ד"ר איתמר ורהפטיג: 'ההתחייבות במשפט העברי'. עניינו של הספר הוא חיוב חוזי שמקבל אדם על עצמו, להבדיל מחיוב מן הדין.

מוסד ההתחייבות, על היקפו ודיניו, אינו מופיע בצורה סדירה בספרות ההלכה. בתלמוד נמצאות סוגיות אחדות בלבד העוסקות בהתחייבויות מסוימות. הרמב"ם לא הקדיש אף לא פרק אחד להתחייבות. בטור ובשולחן ערוך, מצוי חומר רב יותר, אלא שהוא מפורז, והרוצה לעמוד על מהותו של מוסד ההתחייבות יתקשה למצוא את ידיו ואת רגליו.

הספר סוקר את המקורות הקיימים בתלמוד, בראשונים ובאחרונים. לאורך הדורות, במקביל להשתנות צורכי החיים ותנאיהם ופיתוח הכלכלה והמסחר, התעודרו שאלות רבות בתחום דיני החוזים. תשובות לשאלות אלו מצויות בספרות הענפה של השו"ת. החיבור עוקב אחר ספרות זו, לרבות פסיקת בתי הדין הרבניים בימינו.

הספר דן בבסיסה הרעיונית של ההתחייבות, במקורה, בסוגיה ובגלגוליה השונים. הוא מברר מהו תוכן ההתחייבות ומהי דרך עשייתה. כמו כן הוא בוחן דרכים נוספות להתקשרות משפטית המשוחררות ממגבלות ההתחייבות או עוקפות אותן. כן נבחנת הזיקה שבין המוסד והמשפט בתחום החיוב החוזי, תוך השוואה לדין הנוהג במשפט המדינה.

השתלמויות

משרד המשפטים מקיים בשיתוף עם 'מורשת המשפט בישראל' השתלמויות לשופטים ולמשפטנים במסגרת של הרצאות, ימי עיון, סמינריונים וסדנאות.

שר המשפטים מ' נסים פותח סמינר במשפט העברי בנושא 'דיני הנזיקין', בנוכחות נשיא בית המשפט העליון מ' לנדוי

סמינרים במשפט העברי

מגמתם של הסמינרים במשפט העברי לקרב את ציבור השופטים והמשפטנים לידיעתם של מקורות המשפט העברי ולהבנתם ולבחינת זיקתם אל המציאות של ימינו. איידיעתם של רבים את המקורות הקלסיים של המשפט העברי גורמת גם לניכור ולריחוק מן המקורות. מגמת הסמינרים היא להפיל את המחיצות הפסיכולוגיות והאינטלקטואליות על ידי מתן הזדמנות למשפטנים למגע בלתי אמצעי עם המקורות, להתמודדות עם שאלות מעשיות בחיי היום-יום וניסיונות לפתור בעיות עכשוויות לאור מקורות המשפט העברי.

הסמינרים – הנערכים בסופי שבוע, מיום חמישי בערב ועד מוצאי שבת – נותנים הזדמנות ללמוד בקבוצות דיון את מקורות המשפט העברי: המקרא, המשנה והתלמוד, ספרות הפוסקים (הרמב"ם ושולחן ערוך) וספרות השאלות והתשובות. המשתתפים עוברים את חוויית הלימוד העצמי וההתמודדות האישית עם המקורות, ובדרך זו הם מתאמנים בהבנת דרך מחשבתם של הוגי הדעות של המשפט העברי ודרך יצירתם. הסדנאות מרגילות את המשתתפים בהן להשתמש במקורות לפתרון שאלות שונות העשויות להעסיק אותם.

בסדנאות אלה משתתפים שופטים ומשפטנים וכל מי

לשילובו של המשפט העברי

שמבקש לתהות על דרכו של המשפט העברי בפתרון שאלות משפטיות של ימינו.

בתחילת כל סמינר ניתנת הרצאת פתיחה בנושא הסמינר מבחינת המשפט הכללי. במשך ימי הסמינר נלמד החומר בקבוצות, ובסיום הסמינר ניתנת הרצאה מסכמת על עמדת המשפט העברי בנושא הסמינר, ובה מודגשים עיקרי הדברים שנלמדו בלימוד בסדנאות תוך הפקת לקחים ליישומם של עקרונות המשפט העברי כמשפט הישראלי. דרך הלימוד היא במסגרת קבוצתית, 20-25 משתתפים בכל קבוצה, בהנחייתו של מנחה מקצועי בעל ידע במקצוע ובעל ניסיון דידקטי, המסייע בידי המשתתפים בכניסה אל מה שעשוי להיראות מבוך סבוך, ומלמדם כיצד להתמודד עם החומר ואף להצליח במשימה זו.

חומר הלימוד בסדנאות נערך תוך שימת לב מיוחדת למגמת הסמינרים. קטעי התלמוד מובאים מתוך מהדורות מודרניות תוך התאמתם לרמת הידע של המשתתפים: פיסוק, ניקוד, ביאורי מילים ומונחים ותרגום ביטויים. מקורות הכתובים באותיות רש"י מועתקים בכתב מרובע, כדי שיהיו שווים לכל נפש.

עד כה נערכו עשרות סמינרים. בכל סמינר נטלו חלק 80-120 איש.

במשרד המשפטים התקיימו שיעורים למשפטני הלשכה הראשית.

נוסף על הסמינרים, נערכים גם ערבי עיון ובמות למשפט העברי, ובהם ניתנת הזדמנות במסגרת של רב-שיח ללמוד על גישתם של מקורות המשפט היהודיים בשאלות העולות במדינה מודרנית בת-זמננו.

חלק מן המקורות שנלמדו בסדנאות רוכזו בחמישה קבצים, הנקראים 'סדנאות המשפט העברי', והם משמשים

פתיחת סמינר במשפט העברי בנושא 'דיני עבודה' בהשתתפות נשיא בית
הדין לעבודה ס' אדלר ומנכ"ל משרד המשפטים נ' ארד

פתיחת סמינר במשפט העברי בנושא 'עשיית עושר ולא במשפט' בהשתתפות
מבקרת המדינה מ' בן-פורת, שופט בית המשפט העליון ד' לוינ' ויו"ר ועדת
החוקה חוק ומשפט של הכנסת ש' יהלום

לשילובו של המשפט העברי

עתה כחומר לימוד בפקולטאות למשפטים. וזה תוכנם של
הקבצים:

- קובץ ראשון: עשיית עושר ולא במשפט
טעות בחוזה
דיני עונשין – כורח וצורך
דיני עונשין – טעות בדין וטעות בעובדה
חוזה פסול
דיני שליחות – פעולה בלא הרשאה
וחרیגה מהרשאה
קובץ שני: דיני נזיקין – אחריות שופטים ואנשי
מנהל ברשלנות
תנאי בחוזה
דיני קניין – שימוש לרעה בזכות
דיני שכירות – אופייה הקנייני של
השכירות
דיני קניין – הגנת הבעלות והחזקה
המחאת חיוכים
קובץ שלישי: איכות הסביבה
קובץ רביעי: דיני עבודה
כללי השופטים
דיני נזיקין – חוות דעת רשלנית
דיני חוזים – כפייה ועושק
דיני שומרים
דיני עונשין – הגנת צורך
קובץ חמישי: סדר הדין – סופיות הדין
דיני שכירות – העברת השכירות
דיני ערכות – גבייה מן הערב כשאי-
אפשר לתבוע מן החייב

סדנאות במשפט העברי לשופטים ולעורכי דין

לשילובו של המשפט העברי

כן הוכנו מקורות לסדנאות שנתקיימו בנושאים הבאים:

עברה לשמה
זכות הנאשם מפני הפללה עצמית
ערבות
חוזה פסול
זכות השתיקה
כבוד האדם כערך חוקתי
מעמדו של עבריין שרצה עונשו
הקניין הרוחני
בעלות האדם על גופו
הגבלת זכויות משיקולי צדק
עשיית עושר ולא במשפט
תקנת השוק
חזרה מהסכם עבודה
עושק בדיני החוזים

שיעורים לשופטים

מסגרות אחדות של שיעורים מיוחדים לשופטים ולעורכי דין מתקיימות בערים שונות. בחיפה ובבאר-שבע התקיימו השיעורים לשופטים במשך שנים אחדות כלשכת נשיא בית המשפט המחוזי.

הוראה בפקולטאות למשפטים

בשלבי הדיון בהצעת חוק יסודות המשפט, התש"ם-1980, העלו המופקדים על הוראת המשפט את דבר העדר הכשרה מספקת של סטודנטים למשפטים במקורות המשפט העברי ואת הקשיים העלולים לנבוע מעובדה זו בהפעלתו של החוק.

משנתקבל החוק, פנה שר המשפטים אל דיקני הפקולטאות למשפטים, והסביר להם את הצורך להרחיב את הידע בתחום משפטי זה בפקולטאות למשפטים, והטעים כי משרד המשפטים, באמצעות המחלקה למשפט עברי, יהיה נכון לסייע בביצוע משימה זו (ראה נספח יט). בעקבות פנייתו של שר המשפטים, התקיימה במשרד המשפטים בירושלים פגישה בהשתתפות דיקני שלוש הפקולטאות למשפטים והמורים למשפט העברי לדון בשכלול שיטות ההוראה של המשפט העברי.

בפגישה זו נתקבלה ההצעה לאמץ את שיטת הסדנאות הנערכות על ידי המחלקה למשפט העברי של משרד המשפטים ולשלב את המשפט העברי כחלק בלתי נפרד של הוראת המקצועות השונים של המשפט על ידי הוראת כל מקצוע תוך זיקה למשפט העברי. ואכן בפקולטאות למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב ושל האוניברסיטה העברית בירושלים, כוצעו הצעות אלו הלכה למעשה, במידה מסוימת.

סדנאות, משפטים מבוים וימי עיון במערכת החינוך

בשנת תשמ"ח הוחל, באמצעות 'מורשת המשפט בישראל', בפעילות במערכת החינוך בשיתוף המועצה הלאומית לקידום ערכי שלטון החוק והדמוקרטיה ומשרד החינוך והתרבות.

ימי עיון מתקיימים בשלב זה בחטיבה העליונה של בתי הספר התיכוניים. בימי העיון עוסקים המשתתפים בסדנאות בקבוצות קטנות, 20 משתתפים בסדנא, בנושא משפטי-חברתי-מוסרי, ובוחרים אותו לאור עקרונות המשפט במדינת ישראל ולאור המשפט העברי. תוך כדי הלימוד, מתוודעים המשתתפים לתחומים מעולם המשפט והדמוקרטיה, כגון: הליכי החקיקה, חוקים והצעות חוק ומערכת בתי המשפט. נקודת המוצא ללימוד היא אירוע שהוכן לצורך הסדנא, ומשתתפי הסדנא לומדים את ה'תיק' על היבטיו המשפטיים.

שיאו של היום הוא משפט מבוים, הנערך על ידי התלמידים לדמות דמונית, לגיבורו של האירוע. המשפט מנוהל על ידי אישיות מעולם המשפט, בדרך כלל שופט. שנת תשמ"ט הוכרזה כ'שנת כיבוד החוק והמשפט', ועקב זאת גברה הפעילות בתחום הקניית ערכי החוק והמשפט במערכת החינוך. באותה שנה התקיימו ימי עיון שהשתתפו

לשילובו של המשפט העברי

בהם כ-25 אלף תלמידים והשתלמויות לכ-1,000 מפקחים, מנהלים ומורים.

בשנת תשנ"ד התקיימו ימי העיון בנושא המרכזי של אותה שנה: איכות הסביבה.

הנושא המרכזי במערכת החינוך לשנת תשנ"ט הוא 'הזכות לכבוד והחובה לכבוד'. המחקר 'ההגנה על כבוד האדם', שנתפרסם בזמנו ב'סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי', חוברת נ"ד, התפרסם במהדורה חדשה מורחבת בשם 'גדול כבוד הבריות – כבוד האדם כערך-על'. כמו כן הוכנו מערכי שיעור לסדנאות בנושא כבוד האדם, תוך הדגשת השפעת כבוד האדם על תחומים שונים בחיינו.

לצד חוברות לתלמיד, נערכו גם חוברות למנחה, ובהן הצעות לתשובות לשאלות שהוצגו לתלמידים, ואף נכתבו כמה מערכי שיעור המותאמים למטרה זאת, בנושאים הבאים:

- א. כבוד האדם
- ב. הסגרת עבריינים
- ג. נטילת החוק לידיים
- ד. הצלת נפש תוך סיכון עצמי
- ה. איכות הסביבה בעידן הטכנולוגי
- ו. השלום – כערך על
- ז. שימוש לרעה בזכות – כופין על מידת סדום
- ח. הקרבת היחיד לשם הצלת הרבים
- ט. הקונה נכס גנוב בתום-לב

הניסיון עד כה הראה כי לימי עיון אלה יש יתרונות בתחומים אחדים:

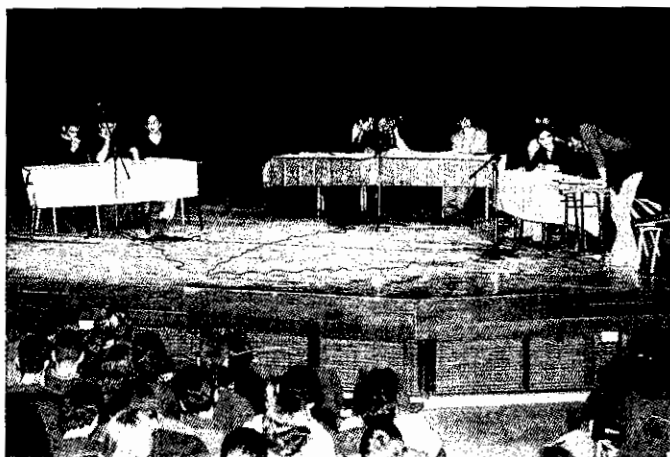
1. הקניית ערכי צדק ויושר, כבוד האדם ושלטון החוק,

סדנאות, משפטים מבוזבזים וימי עיון

סדנאות במשפט העברי בבתי הספר

לשילובו של המשפט העברי

גם אנו שופטים' — משפטים מבר"מים בבתי הספר

סדנאות, משפטים מבוזרים וימי עיון

- בזיקה לנושאים חברתיים ומוסריים ולא כמושגים מופשטים בעלמא.
2. פיתוח כושר הניתוח והחשיבה על ידי הצבת אתגר – הגעה להחלטה שיפוטית-ערכית.
3. דרכי הבעה ושכנוע תוך הבחנה בין העיקר ובין הטפל.
4. טיפוח מודעות למהותו של המשפט העברי ולתקפותו בפתרון שאלות בנות זמננו.
5. התמודדות ישירה עם טקסטים תלמודיים וכדומה והסרת הרתיעה מפני ה'לא נודע' על ידי מסגרת הלימוד המשותפת.

קבלת פנים מטעם שר המשפטים מ' נסים באולם שאגאל בכנסת לבאי הכנס
The Bible and Talmud and Their Contribution : בנושא :
to Modern Legal Systems

פתיחה הכנס הבינלאומי בנושא :
Maimonides as Codifier of Jewish Law :
בהשתתפות הנשיא ח' הרצוג, הרב ש' משאש, השופט ח' כהן, נציג אונסק"ו
פרופ' א' ברטלס ופרופ' מ' פוקס

סמינרים בינלאומיים

המשפט העברי הפך בעת האחרונה לתחום שמשפטנים מכל רחבי העולם כולו מגלים בו עניין. באוניברסיטאות רבות, בעיקר בארצות-הברית, אך גם במדינות אחרות, הוקמו קתדראות למשפט העברי, והעולם הגדול החל לגלות את חיוניותו של המשפט העברי. בעקבות זאת יזם משרד המשפטים בשיתוף 'מורשת המשפט בישראל' כנסים בינלאומיים בנושא המשפט העברי בהשתתפות שופטים, משפטנים ואנשי אקדמיה ממדינות רבות. ההרצאות שניתנו בכנסים אלה קובצו עד כה בשלושה ספרים:

Jewish Law and Current Legal Problems, א.
Jerusalem, 1984; 253 p.

בספר זה קובצו ההרצאות שניתנו בכנס הבינלאומי הראשון בנושא: 'התנ"ך והתלמוד ותרומתם לשיטות המשפט של ימינו', שנתקיים בירושלים בשנת תשמ"ג.

Maimonides as Codifier of Jewish Law, ב.
Jerusalem, 1987; 325 p.

בשנת תשמ"ה מלאו, לפי המקובל, 850 שנה להולדתו של הרמב"ם, ומשרד המשפטים של מדינת ישראל הכריז על

לשילובו של המשפט העברי

שנה זו כעל 'שנת הרמב"ם'. במסגרת שנת הרמב"ם, נערכו על ידי משרד המשפטים ו'מורשת המשפט בישראל' סדרות של הרצאות, שיעורים וימי עיון במשנתו של הרמב"ם. כמו כן יצא לאור הספר 'הרמב"ם והחוק במדינת ישראל' (ראה למעלה).

לרגל שנת הרמב"ם נקבע כי הכנס השני בסדרת הכנסים הבינלאומיים על 'המשפט העברי ותרומו לשיתות המשפט של ימינו' יוקדש לנושא: 'הרמב"ם כמשפטן'. בכנס זה, שנערך בשיתוף לשכת עורכי הדין של ניו-יורק, השתתפו למעלה ממאה שופטים, משפטנים וחוקרים בני דתות שונות, שבאו לירושלים ממדינות שונות, וביקשו ללמוד על תרומתו של רבי משה בן מימון, המשפטן הדגול, למחשבה המשפטית ולשאלות המשפטיות של ימינו.

בקובץ זה מתפרסמות ההרצאות שניתנו בסמינר הבינלאומי וביבליוגרפיה על חיבורים שנושאים 'הרמב"ם והחוק'.

ההרצאות ניתנו על ידי מלומדים מן הארץ ומחול, והם מאירים את משנתו של הרמב"ם מזוויות ראייה שונות, כולל השוואת דברי הרמב"ם ב'משנה תורה' למשנתו הפילוסופית בספרו המונומנטאלי 'מורה הנבוכים'.

המאמרים עוסקים בתחומים הבאים: הקודיפיקציה; מקורותיו של הרמב"ם; חוק ומוסר; מחשבה מדינית; החוק הפלילי; דיני המשפחה; השוואות לשיתות משפט אחרות.

בפתח הספר הובאו דברי נשיא מדינת ישראל באותה העת, מר חיים הרצוג ז"ל.

סמינרים בינלאומיים

Jerusalem – City of Law and Justice, ג.
Jerusalem, 1998; 512 p.

בשנת תשנ"ו נתקיים בירושלים כנס בינלאומי. בכנס זה צוינה הזיקה בין ירושלים לבין המשפט, לציון 3000 שנה לירושלים, בירת העם היהודי.

בכנס זה, שנערך אף הוא בשיתוף לשכת עורכי הדין של ניו-יורק, השתתפו כמאתיים איש מארצות שונות.

מושב הפתיחה של הכנס התקיים במשכן נשיאי ישראל בהשתתפותו של נשיא המדינה מר עזר ויצמן. כן נשאו דברים במעמד זה: נשיא בית המשפט העליון, השופט אהרן ברק; שר המשפטים, פרופ' יעקב נאמן; ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד דרור חטר-ישי; נשיא לשכת עורכי הדין של ניו-יורק, מר קלאוס אפלה. את הרצאת הפתיחה נשא הרב הראשי לישראל, הראשון לציון, הרב אליהו בקשי-דורון, בנושא: 'כסאות המשפט בשערי ירושלים'. נשיא המדינה הדגיש בדבריו את חשיבות המשפט בעיצוב תרבותו של העם בישראל.

פרופ' נחום רקובר, יושב ראש הכנס, הציג את מגמותיו של הכנס ואת נושאו, ובמיוחד את זיקתה של ירושלים למשפט, וכן הציג את אחד האורחים המוסלמים, ראש המכון לתרבות האסלאם ברומא, פרופ' עבדול האדי פאלאצ'י, שנושא הרצאתו בכנס הוא צדקת היות ירושלים המאוחדת תחת ריבונות ישראל וזכותם של היהודים לעלות להתפלל בהר-הבית.

ההרצאות התפרסמו עתה בקובץ מיוחד.

פתיחת הכנס הבינלאומי בנושא: Jerusalem – City of Law and Justice בבית הנשיא, בהשתתפות הנשיא ע' ויצמן, נשיא בית המשפט העליון א' ברק, הרב הראשי א' בקשי-דורון, שר המשפטים י' נאמן

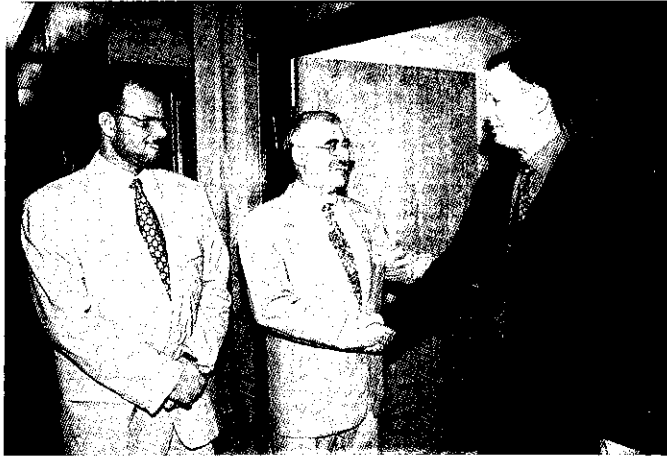
פתיחת הכנס הבינלאומי בנושא: Jerusalem – City of Law and Justice. משמאל – נשיא בית המשפט העליון א' ברק, מימין – פרופ' עבדול האדי פאלאצ'י, ראש המכון ללימודי האסלאם ברומא

7. Law and Morals

כנס בנושא 'משפט ומוסר' נערך בשנת תשנ"ח. בכנס זה השתתפו כמה עשרות אנשי משפט ומדענים בתחום הפילוסופיה והתאולוגיה. כנס זה נערך בשטוקהולם ביזמתו של ראש כנסייה חופשית בעיר זו, פסטור בן בנסון, שהציע שהאידאות היהודיות יתנו מאורן גם בארצו. הכנס נפתח בדבריו של יוזם הסמינר, פסטור בן בנסון, והושמעו בו דברי ברכה של היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין, שגריר ישראל בשוודיה גדעון בן-עמי, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה פרופ' נחום רקובר והרב משה אדלמן רבה של שטוקהולם.

כנס בנושא: Law and Morals בשטוקהולם. בין המשתתפים: היועץ המשפטי לממשלה א' רובינשטיין; שופט בית המשפט העליון בשטוקהולם ד' גליק; פסטור בן בנסון

שר המשפטים צ' הנגבי מקבל פניהם של שניים ממשחתפי כנס האגודה למשפט העברי, פרופ' אוסמוט זומרוט מתורכיה ומחמד עאדל מחוניס

פתיחת כנס האגודה למשפט העברי בהשתתפות יו"ר ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת ח' פורת וראש לשכת עורכי הדין ד' חטר-ישי

אתרית דבר

הדברים שהובאו לעיל אינם אלא שרטוט קל של הנושאים הקשורים בשילובו של המשפט העברי בשיטת המשפט הישראלית ובמפעלם של משרד המשפטים ו'מורשת המשפט בישראל' בתחום זה. אכן, המשימה רבה, והדרך ארוכה עד לשילוב ערכי המשפט העברי במשפט הישראלי והחדרתו לידיעתם ולתודעתם של המשפטנים בארץ.

בעוד שהתעלמות מן השימוש במקורות המשפט העברי תדלדל את משפט הארץ ותנתק אותו ממקור חיותו, הרי הזדקקות ראויה למקורות המשפט העברי על ידי המופקדים על מעשה המשפט תביא לכך שמשפט ארצנו לא יהיה משפט של 'חיי-שעה', אשר אין לו אלא מקומו ושעתו, אלא הוא יהווה חוליה נוספת בשרשרת המשפט היהודי, המחברת את העבר עם העתיד. למשפט כזה, יאה לומר: 'נצחוני בני, נצחוני בני', במשמע של 'עשאוני נצח'. חוקי-יסוד: כבוד האדם וחירותו קובע כי ערכיה של מדינת ישראל הם ערכי מדינה יהודית ודמוקרטית. על פי חוק זה, הפכו ערכי המשפט העברי לערכי-על. ואולם קביעה זו נשארה תאורטית בלבד, ועדיין לא יצאה מן הכוח אל הפועל, משום שלא נתלוו לה מעשים שיממשו אותה הלכה למעשה. דומה כי עדיין לא השכילו בתי המשפט בישראל לשאוב ממקורות המשפט העברי, כפי שראוי היה שייעשה במדינה יהודית. אימוץ המשפט

לשילובו של המשפט העברי

העברי במשפט מדינת ישראל יתרום לחיזוק אופיה היהודי של המדינה.

הונחה התשתית לעצמאותנו המשפטית ולבניינה של המדינה היהודית, שיהדותה תיקבע לא רק בשמה אלא גם במהותה: שמה יהיה נאה לה והיא תהיה נאה לשמה. בפתחו של היובל השני, יש לקוות כי מה שעדיין לא נעשה ייעשה, ואם לא היום – מחר. ויקום בנו: אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה.

נספחים

רשימת הנספחים

109	א. חוק יסודות המשפט, התש"ס-1980
111	ב. חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו
113	ג. חוק השליחות, התשכ"ה-1965
115	ד. חוק השומרים, התשכ"ז-1967
	ה. חוק עשיית עושר ולא במשפט,
117	התשל"ט-1979
	ו. חוק לתיקון דיני הראיות (אזהרת עדים וביטול
119	שבועה), התש"ס-1980
121	ז. חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981
	ח. חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים,
123	התשמ"א-1981
	ט. חוק לתיקון פקודת זכות יוצרים (מס' 4),
125	החשמ"א-1981
127	י. חוק העונשין (תיקון מס' 22), התשמ"ח-1988
129	יא. חוק העונשין (תיקון מס' 37), התשנ"ב-1992
	יב. חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות,
131	התשנ"ח-1998
133	יג. חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998
135	יד. הצעת חוק חוזה עבודה, התשמ"ה-1985
	טו. הצעת חוק להגנת חיית הבר (תיקון-הגבלת ציד),
137	התשנ"ח-1998
	טז. חוזר היועץ המשפטי לממשלה אל הפרקליטים
139	בפרקליטות המדינה
	יז. חוזר היועץ המשפטי לממשלה אל היועצים
	המשפטיים של משרד הממשלה והרשויות
141	המקומיות
143	יח. חוזר מנהל בתי המשפט אל השופטים
	יט. חוזר שר המשפטים אל דיקני הפקולטאות
145	למשפטים

רשומות

ספר החוקים

31 ביולי 1980

978

י"ח באב תש"ם

חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980 *

1. רצה בית המשפט שאלה משפטיי הסעונה הכרעה. ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה. **מקורות משפט משלימים** **החלטה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר השלום של מדינת ישראל.**
2. (א) סימן 46 לדבר המלך במועצתו לארץ-ישראל, 1922-1947: - בסל. **ניסול סימן 46 לדבר המלך במועצתו**
- (ב) אין בהחלטות סעיף קסן (א) כדי לסגור במשפט שנקלס בארץ לפני תחילת **רשומות זינים** חוק זה.

שמואל תמיר
שר המשפטים

מנחם בגין
ראש הממשלה

יצחק גבון
נשיא המדינה

* נתקבל בכנסת ביום י" באב תש"ם (23 ביולי 1980); הצעת החוק ודברי המברור נוסחו כחית 1361, תשל"ח, עמ' 307.

1 חוקי אי"י, כרך ג', עמ' 802.

חוקי־יסוד: כבוד האדם וחירותו

1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן־חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.	עקרונות יסוד
1א. חוקי־יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוקי־יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.	מטרה
2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם כאשר הוא אדם.	שמירה על החיים, הגוף והכבוד
3. אין פוגעים בקנינו של אדם.	שמירה על הקנין
4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.	הגנה על החיים, הגוף והכבוד
5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.	חירות אישית
<p>6. (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל.
(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.</p>	יציאה מישראל וכניסה אליה
<p>7. (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו.
(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.
(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.
(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.</p>	פרטיות וצנעת הפרט
8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוקי־יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו.	פגיעה בזכויות

לשילובו של המשפט העברי

9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק־יסוד זה של המשורחים בצבא־הגנה לישראל, במשטרת ישראל, כשירות בתי הסוהר ובארגוני הכטח־האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות. סייג לגבי כוחות הכטח־האחרים
10. אין בחוק־יסוד זה כדי לפגוע כתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק־היסוד. שמירת ריגים
11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק־יסוד זה. תחולה
12. אין בכוחן של תקנות שעת־חירום לשנות חוק־יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו חנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בתוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת־חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק־יסוד זה, ובלבד שהשלילה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופה ובמידה שלא יעלו על הנדרש. יציבות החוק

חוק השליחות, התשכ"ה-1965

נתפרסם בספר החוקים התשכ"ה, עמ' 220. הצעת החוק נתפרסמה בהצעות חוק התשכ"ה, עמ' 77.

- 1.** (א) שליחות היא יפוי כוחו של שלוח לעשות בשמו או במקומו של שולח פעולה משפטית כלפי צד שלישי.
(ב) כל פעולה משפטית יכולה לשמש נושא לשליחות, חוץ מפעולה שלפי מהותה או על פי דין יש לבצעה אישית.
- 2.** שלוחו של אדם כמותו, ופעולת השלוח לרבות ידיעתו וכוונתו, מחייבת ומזכה, לפי הענין, את השולח.
- 3.** (א) השליחות מוקנית בהרשאה, שבכתב או שבעל-פה, מאת השולח לשלוח, או בהודעה עליה מאת השולח לצד השלישי, או על ידי התנהגות השולח כלפי אחד מהם.
(ב) נדרש אדם להיוקק לפעולת שולח, רשאי הוא שלא להכיר בשליחות כל עוד לא הוצגה לפניו הרשאה בכתב ולא נמסר לו העתק ממנה.
- 4.** כל אדם כשר להיות שולח לפעולה שהוא עצמו בר-דעת לעשותה, אך לענין זכויותיו וחויביו יחולו דיני הכשרות המשפטית הכלליים.
- 5.** (א) השליחות חלה – כאין הגבלה בהרשאה – על כל פעולה הדרושה באופן סביר לביצועו החקין של נושא השליחות, אולם אין היא חלה – כאין הרשאה מפורשת לכך – על הליכים לפני בית משפט, בית דין או בורר, ולא על פשרה או ויתור או פעולה בלי תמורה.
(ב) רשאי שלוח לעשות כל פעולה דחופה וכלתי צפויה מראש הדרושה באופן סביר לשמירה על עניני השולח בקשר לנושא השליחות, אף אם הפעולה חורגת מתחום ההרשאה.

השליחות ונושאה

דין השליחות

הקניית השליחות וצורתה

כשרות השולח

היקף השליחות

המבוא להצעת החוק

החוק דן בשליחות לפעולות משפטיות על כל סוגיהן. הדבר המייחד את אופייה המשפטי של השליחות הוא שפעולת השלוח, לרבות ידיעתו וכוונתו, מחייבת ומזכה את השולח. עקרון זה הובע בצורה תמציתית באימרה הידועה מהמשפט העברי: "שלוחו של אדם כמותו" (בבלי קידושין מא, ב) והוא מוצא את כיסויו כבר בראש החוק (סעיף 2).

חוק השומרים, התשכ"ז-1967

נתפרסם בספר החוקים התשכ"ז, עמ' 52. הצעת החוק נתפרסמה בהצעות חוק התשכ"ז, עמ' 52.

1. (א) שמירת נכס היא החזקתו כדין שלא מכוח בעלות.
(ב) השומר נכס שאין לו בשמירתו טובת הנאה לעצמו, הוא שומר חנם.
(ג) השומר נכס המקבל תמורה בעד השמירה או שיש לו בשמירתו טובת הנאה אחרת לעצמו, ואיננו שואל, הוא שומר שכר.
(ד) השומר נכס כדי להשתמש בו או ליהנות ממנו בלי ליתן תמורה, הוא שואל.
2. (א) שומר חנם אחראי לאבדן הנכס או לנזקו אם נגרמו ברשלנותו.
(ב) שומר שכר אחראי לאבדן הנכס או לנזקו, זולת אם נגרמו עקב נסיבות שלא היה עליו לחזותן מראש ולא יכול היה למנוע תוצאותיהן; אך כשהמטרה לשמור על הנכס היתה טפלה למטרה העיקרית של החזקתו, פטור השומר אם אבדן הנכס או נזקו נגרמו שלא ברשלנותו.
(ג) שואל אחראי לאבדן הנכס או לנזקו, יהיו גורמיהם אשר יהיו, ובלבד שאחריותו לא תהיה חמורה משל מחזיק בנכס שלא כדין.
(ד) שומר שנודע לו כי עלול להיגרם לנכס נזק שהוא אינו אחראי לו לפי סעיפים קטנים (א) עד (ג), ולא הודיע על כך לבעל הנכס תוך זמן סביר או לא נקט אמצעים סבירים להודיע לו, יהא אחראי לאותו נזק במידה שההודעה היתה מאפשרת לבעל הנכס למנוע את הנזק.
4. שומר אינו אחראי לאבדן הנכס או לנזקו שנגרמו עקב שימוש רגיל בנכס לפי תנאי השמירה או עקב בלאי טבעי או מום שהיה בו בתחילת השמירה, אולם אין בהוראה זו כדי להפחית מאחריותו בשל רשלנות.
5. (א) היה השומר אחראי לאבדן הנכס או לנזקו, זכאי בעל הנכס לפיצויים הניתנים בשל הפרת חוזה.

דברי ההסבר להצעת החוק

לענין האחריות הנובעת מחיובי השמירה, מבתין החוק בין סוגי שומרים שונים, בעקבות הסדר דומה המצוי במשפט העברי (משנה שבועות פ"ח מ"א: ארבעה שומרים הן – שומר חנם והשואל, נושא שכר והשוכר).

חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979

נחפרסם בספר החוקים התשל"ט, עמ' 42. הצעת החוק נחפרסמה בהצעות חוק התשל"ז,
עמ' 267.

- 1.** (א) מי שקיבל שלא על פי זכות שבדין נכס, שירות או טובת הנאה אחרת (להלן – הזוכה) שבאו לו מאדם אחר (להלן – המזכה), חייב להשיב למזכה את הזכיה, ואם השכה בעין בלתי אפשרית או בלתי סבירה – לשלם לו את שווייה. (ב) אחת היא אם באה הזכיה מפעולת הזוכה, מפעולת המזכה או בדרך אחרת.
- 2.** בית המשפט רשאי לפסור את הזוכה מחובת ההשבה לפי סעיף 1, בולה או מקצתה, אם ראה שהזכיה לא היתה כרוכה בחסרון המזכה או שראה נסיבות אחרות העושות את ההשכה בלתי צודקת.
- 3.** הזוכה רשאי לנכות ממה שעליו להשיב את מה שהוציא או התחייב להוציא או השקיע באופן סביר להשגת הזכיה.
- 4.** מי שפרע חובו של אדם אחר בלי שהיה חייב לכך כלפיו, אינו זכאי להשבה אלא אם לא היתה לזוכה סיבה סבירה להתנגד לפרעון החוב, כולו או מקצתו, ואינו זכאי להשבה זו אלא כדי מה שנתן לפרעון החוב.
- 5.** (א) מי שעשה כחום לב ובסבירות פעולה לשמירה על חייו, שלמות גופו, בריאותו, כבודו או רכושו של אדם אחר, בלי שהיה חייב לכך כלפיו, והוציא או התחייב להוציא הוצאות בקשר לכך, חייב הזוכה לשפותו על הוצאותיו הסבירות, כולל חיוביו כלפי צד שלישי, ואם נגרמו למזכה עקב הפעולה נזקי רכוש, רשאי בית המשפט לחייב את הזוכה כתשלום פיצויים למזכה, אם ראה שמן הצדק לעשות כן בנסיבות הענין.
- (ב) לענין החיוב בפיצויים לפי סעיף קטן (א) דין מי שנכסיו שימשו לשמירת הערכים האמורים כדין מי שעשה פעולה לשמירתם.
- (ג) אין חובת שיפוי או פיצוי לפי סעיף זה על זוכה שהתנגד לפעולה או לשימוש בנכסים או לשיעור ההוצאות או שהיתה לו סיבה סבירה להתנגד להם, זולת אם הפעולה או השימוש בנכסים היו לשמירה על חייו, שלמות גופו או בריאותו.

זכות השכה

פירוק מהשכה

זכאי התאמת

זין הפרע חוב
סילת

זין הפחול לשמירת
ענין הזולת

המבוא להצעת החוק

החוקים שנתקבלו בעשור האחרון בשטח המשפט האזרחי, בצירוף חוק הגאמנות וחוק הביטוח שהצעותיהם עומדות כעת לדיון בוועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, מכסים את רובם הגדול של דיני החוזים ודיני הקניינים. החוק המוצע בזה בא להשלים חקיקה ענפה זו על ידי מספר הוראות בשטח משפטי הקרוי במשפט האנגלי (ובפסיקה שהלכה בעקבותיו בארץ) "מעין חוזה" quasi-contract, במשפט העברי – "יורד לנכסי חברו", "עושה סחורה בפרתו של חברו" או "זה נהנה וזה לא חסר", במשפט של ארצות הברית – "השבה" restitution, ובקודקסים של יבשת אירופה – "התעשרות ללא עילה" או "התעשרות ללא הצדקה". סוגיה זו כוללת גם מה שידוע מן המשפט הרומי כ־ negotiorum gestio.

אם כי הסוגיה מקיפה הלכות שונות ומשונות, ניתן להגיד באופן כללי שמרוכזים בה ההלכות של "ועשית הישר והטוב" בין אדם לחברו, מקום שדיני החוזים, דיני הקניינים ודיני הנזיקין משאירים "שטחים מתיים".

החוק המוצע מאמץ את גישת המשפט העברי בנקודות אחדות: הוא מזכה בהשבה את המשביח נכסי חברו: הוא מאמץ את העקרון של "זה נהנה וזה לא חסר" כשיקול לפטור את הנהנה מהשבה; והוא מזכה את המציל רכושו של חברו בשיפוי על הוצאותיו, במטרה לעודד פעולות הצלה.

החוק המוצע מאמץ בכותרתו את הניב התנכי של "עשיית עושר ולא במשפט", בעקבות מטבע לשון של ירמיהו (י"ז, י"א), שאימצו וחידשו השופט ש"ז חשין ז"ל.

חוק לתיקון דיני הראיות (אזהרת עדים וביטול שבועה), התש"ם-1980

נתפרסם בספר החוקים התש"ם, עמ' 202. הצעת החוק נתפרסמה
בהצעות חוק התש"ם, עמ' 327.

1. עד העומד להעיד, בכל הליך שיפוטי או מעין שיפוטי, אין משביעים אותו, על אף האמור בכל דין אחר.	ל שבועה
2. עד העומד להעיד, בכל הליך שיפוטי או מעין שיפוטי, מזהירים אותו תחילה, בלשון המובנת לו, כי עליו להעיד את האמת בלבד ואת האמת כולה, וכי יהיה צפוי לענשים הקבועים בחוק אם לא יעשה כן.	דת עד
3. מקום שהחוק מתיר או מחייב כי דבר פלוני ייעשה בשבועה, ייעשה הדבר באזהרה בדרך הקבועה בסעיף 2, בשינויים המחוייבים לפי הענין; מי שמוסמך על פי אותו חוק להשביע, יהא מוסמך להזהיר כאמור.	רה במקום
עה
4. דין אזהרה לפי חוק זה כדין שבועה לענין חוק העונשין, תשל"ז – 1977.	אזהרה
5. היה לבית המשפט יסוד להניח כי השבעת העד עשויה לסייע לגילוי האמת, רשאי בית המשפט, ביוזמתו או לפי בקשת בעל דין, להשביעו, אולם רשאי העד, משהודיע שהוא עושה כן מטעמי דת או מצפון, שלא להישבע אלא להצהיר בהן צדק, זולת אם היה בית המשפט משוכנע שטעמי העד ניתנו שלא בתום לב; החליט בית המשפט להשביעו, יהא לשון השבועה כך:
"אני נשבע באלוהים, כי עדותי בבית משפט זה היא עדות אמת, האמת כולה, והאמת בלבד".	בעה על פי
לטת בית
שפט

דברי ההסבר להצעת החוק

לפי ההלכה העברית אין אדם נשבע על עדותו ואין משביעים עד אלא

לשילובו של המשפט העברי

במקרים יוצאים מן הכלל (הגהת הרמ"א לשלחן ערוך חושן המשפט, סימן כ"ח סעיף ב'). אכן, מאיימים על העד שיעיד אמת. מקורה של הלכה זו הוא במשנה, מסכת סנהדרין, פרק ג' משנה ו'. ובך נפסק בשלחן ערוך חושן המשפט (סימן כ"ח, סעיף ז'): "מאיימין על העדים בפני הכל ומודיעין אותם כוח עדות שקר ובושת המעיד בה בעולם הזה ובעולם הבא, ושהוא בזוי בעיני שובריו". וראה מחקרו של ד"ר נחום רקובר, "עדות בשבועה" (מחקרים וסקירות במשפט העברי, משרד המשפטים, חוברת נ"ו, תש"ם – 1980).

ברמב"ם, הלכות שבועות, פרק י"א, הלכה ט"ז, מודגשת חומרת השבועה: "וכיצד מאיימין על הנשבע – אומרים לו: הווי יודע שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקרוש ברוך הוא למשה 'לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא' (שמות כ', ז'). וכל עבירות שבתורה נאמר בהן 'ונקה' וכאן נאמר 'לא ינקה'; כל עבירות שבתורה נפדעים ממנו, וכאן – ממנו וממשפחתו... ולא עוד אלא גורם להיפרע משונאיהם של ישראל, שבל ישראל ערבין זה בזה". ובפרק י"ב של הלכות שבועות אומר הרמב"ם: "ועוון זה (עוון שבועת שקר) מן החמורות הוא... יש בו חילול השם המקודש, שהוא גדול מכל העוונות".

חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981

נתפרסם בספר החוקים התשמ"א, עמ' 128. הצעת החוק נתפרסמה בהצעות חוק התש"ס, עמ' 206.

1. לא יפגע אדם בפרטיות של זולתו ללא הסכמתו. איסור הפגיעה בפרטיות
2. פגיעה בפרטיות היא אחת מאלה: פגיעה בפרטיות
- (1) כילוש או התחקות אחרי אדם, העלולים להטרידו, או הטרדה אחרת;
 - (2) האזנה האסורה על פי חוק;
 - (3) צילום אדם כשהוא ברשות היחיד;
 - (4) פרסום תצלומו של אדם כרכיס בנסיבות שבהן עלול הפרסום להשפילו או לבוותו;
 - (5) העתקת תוכן של מכתב או כתב אחר שלא נועד לפרסום, או שימוש בתכנו, בלי רשות מאת הנמען או הכותב, והכל אם אין הכתב בעל ערך היסטורי ולא עברו חמש עשרה שנים ממועד כתיבתו;
 - (6) שימוש בשם אדם, בכינויו, בתמונתו או בקולו, לשם ריווח;
 - (7) הפרה של חובת סודיות שנקבעה בדין לגבי עניניו הפרטיים של אדם;
 - (8) הפרה של חובת סודיות לגבי עניניו הפרטיים של אדם, שנקבעה בהסכם מפורש או משתמע;
 - (9) שימוש בידיעה על עניניו הפרטיים של אדם או מסירתה לאחר, שלא למטרה שלשמה נמסרה;
 - (10) פרסומו או מסירתו של דבר שהושג בדרך פגיעה בפרטיות לפי פסקאות (1) עד (7) או (9);
 - (11) פרסומו של ענין הנוגע לצנעת חייו האישיים של אדם, או למצב כריאותו, או להתנהגותו ברשות היחיד.

המבוא להצעת החוק

במקורות המשפט העברי הוכרה הפרטיות כראויה להגנה כבר בתקופה קדומה, כפי שעולה מתוך מתקרו של ד"ר נתום רקובר "ההגנה על צנעת הפרט" (מחקרים וסקירות במשפט העברי, משרד המשפטים, חוברת ד', תש"ל-1970). הגנה זו באה לידי ביטוי בשמירה מפני דברים שנאמרו בנסיבות של אמון, בהגנה מפני קריאת איגרות של הזולת, ובשמירה על צנעת חייו של הפרט. אין לפגוע בפרטיותו של האדם בכניסה לרשותו ואף לא בצפיה מרשותו של הפוגע אל רשותו של הנפגע. מצד אחר, רשותו של אדם לא תשמש לו "עיר מקלט" כשהוא מנצל אותה לרעה, לסיכול השלטת החוק והמשפט.

חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א-1981

נתפרסם בספר החוקים התשמ"א, עמ' 322. הצעת החוק נתפרסמה בהצעות חוק התשמ"א,

- ניהול המרשם
1. (א) המשטרה תנהל מרשם פלילי ובו פרטי רישום לענין כל אדם שניתנה לגביו הרשעה או החלטה אחרת כאמור בסעיף 2.
(ב) פרטי הרישום יימסרו למשטרה מאת מי שנקבע לכך ובדרך שנקבעה לכך בתקנות.
(ג) אין באמור בסעיף זה כדי לגרוע מסמכות המשטרה לנהל רישומים אחרים הדרושים לה לצרכיה.
- סייג למטירה
3. המרשם יהיה חסוי ולא יימסר מידע ממנו אלא לפי חוק זה.
- גישה למרשם
4. (א) המרשם יהיה פתוח לפני הגופים המפורטים להלן והם יהיו רשאים להעביר ביניהם מידע מן המרשם, הכל במידה שהדבר דרוש למילוי תפקידיהם:
(1) המשטרה, בהתאם לפקודות קבע;
(2) שירות הבסחון הכללי, לפי כללים שיקבע ראש שירות הבסחון הכללי;

המבוא להצעת החוק

ההצעה מאמצת את גישת ההלכה לנושא, המוצאת את ביטוייה ב"תקנת השבים" שמקורה במשנה גיטין ה', ה', ושנתייחדה לפעולות תחיקתיות ושיפוטיות שמטרתן להקל על העבריין לשוב בתשובה ולהשתלב בחיי החברה. בהקשר זה כתב לפני כאלף שנים רב האי גאון, ראש ישיבת פומבדיתא, באחת מתשובותיו, את הדברים האלה:

"שורת הדין שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אלא כל השבים שהקב"ה יודע כי נתחרטו על מה שעברו מן הכיעור וכי שמו אל לבם שלא ישובו עוד לכמוהו, הוא מוחל להם; ובני-אדם, אף על פי שאינן יודעין הנסתרות ואין להם אלא הנגלות, כשעבר זמן הרכה ואין נראה עליו לא בגלוי ולא בסתר דבר שלא כהוגן והלב מאמין בו כי חזר – מקבלין אותו."

באותו רוח פסק בית המשפט העליון, מפי השופט קיסטר, לאמור:
"אין לנעול את הדלת מפני השבים כאמת ובתמים, אדרבא, באין נימוק כבד משקל יש לאפשר להם לחזור למסלול חייהם, למשלוח ידם, ואף לתפקידים" (על"ע 1/68, פד"י כ"ב (1) 673).

לשילובו של המשפט העברי

מצד אחר, ואף זאת בהתאם לעקרונות ההלכה, נקבעו בהצעה מגבלות אחדות על זכותו של העבריין שלא יוזכרו חטאיו – בשל חומרת העבירה, בשל משרה שנושאה צריך לשמש דוגמה אישית לציבור, או בשל תפקיד שבו נדרש אמון ממלא התפקיד והאמון הדרוש נפגע כתוצאה מהעבירה (ראה מחקרו של ד"ר נחום רקובר, "מעמדו של עבריין שרצה ענשו", סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, משרד המשפטים, הוצרת ה', התש"ל-1970).

חוק לתיקון פקודת זכות יוצרים (מס' 4), התשמ"א-1981

נתפרסם בספר החוקים התשמ"א, עמ' 300. הצעת החוק נתפרסמה בהצעות חוק התשמ"א, עמ' 239.

3. אחרי סעיף 4 לפקודה יבוא:

- הספת סעיף 4
- א"כח מוסרית
- A4. (1) מחבר זכאי ששמו ייקרא על יצירתו בהיקף ובמידה המקובלים.
- (2) מחבר זכאי שלא ייעשה ביצירתו כל סילוף, פגימה או שינוי אחר, או כל פעולה שיש בה משום הפחתת ערך ביחס לאותה יצירה, העלולה לפגוע בכבודו או בשמו של מחברה.
- (3) פגיעה בזכות לפי סעיף זה היא עוולה אזרחית, והוראות פקודת הנזיקין [נוסח חדש], יחולו עליה.
- (4) זכותו של מחבר לפי סעיף זה לא תהיה תלויה בזכותו החמרית באותה יצירה, והיא תעמוד לו אף לאחר שזכות זו, כולה או מקצתה, הועברה לאחר.
- (5) בתביעה לפי סעיף זה זכאי המחבר לפיצויים בסכום שיקבע בית המשפט לפי נסיבות המקרה, אף אם לא הוכיח נזק ממון; הוראה זו לא תגרע מסמכות אחרת של בית המשפט לפי פרק ה' לפקודת הנזיקין [נוסח חדש]."

המבוא להצעת החוק

בניגוד להכרה המאוחרת, כאמור, של אומות העולם בזכותו הרוחנית של היוצר, היו חכמי ההלכה ערים כבר בזמנים קדומים לזכות זו. הזכות בדבר קריאת שמו של היוצר על יצירתו מעוגנת הן ביחסם של חכמינו אל "האומר דבר בשם אומרו", והן בהעמדתו של מי שאינו אומר דבר בשם אומרו בשורה אחת עם הגזלן: המייחס דברי אחרים לעצמו אף גרוע מן הגזל נכס חמרי. באיסור "גניבת דברים" ראו חכמינו הגנה על ערך החכמה בכללה, משום ש"המתלבש בטלית שאינה שלו" גודם לכך ש"אין יתרון לחכם מן הכסיל". החיוב לומר דבר בשם אומרו לא נשאר חיוב מוסרי גרידא: יש שראו בגונב דברים משום "גנב" על התוצאות הנובעות מכך, ואף נקטו צעדים ענשיים נגד מי שפרסם ספר של אחר על שמו (ראה מחקרו של ד"ר נחום רקובר, "מקודות לעקרונות זכות היוצרים", סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, משרד המשפטים, חוברת ג', התש"ל-1970).

חוק העונשין (תיקון מס' 22), התשמ"ח – 1988

נתפרסם בספר החוקים התשמ"ח, עמ' 62. הצעת החוק נתפרסמה
בהצעות חוק התשמ"ו, עמ' 302.

345. (א) הבוועל אשה –

אָתוּס

(1) שלא בהסכמתה החופשית עקב שימוש בכוח, גרימת סבל גופני,
הפעלת אמצעי לחץ אחרים או איום באחד מאלה, ואחת היא אם
נעשו אלה כלפי האשה או כלפי זולתה;

...
הרי הוא אונס ודינו – מאסר שש עשרה שנים.

המבוא להצעת החוק

...חידוש נוסף הוא בקביעת העדר הגנה לבן זוג בענין עבירות מין שיש
בהן שימוש בכוח; ההצעה מאמצת את גישת המשפט העברי, שלפיה אין
זכות לבעל לאנוס את אשתו (ראה מחקרו של פרופ' נחום רקובר "יחסי
אישות בכפיה בין בעל לאשתו", סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי,
משרד המשפטים, חוברת ג"ה, תש"ס – 1980).

דברי ההסבר להצעת החוק

סעיף 345 המוצע אינו חוזר על המלים "שלא כדוין" שבעבירת האינוס,
ובכך יש גילוי רעת מכללא כי בעבירת האינוס אין הגנה מיוחדת לבעל,
העומדת לו בשל קשר הנישואין. השמטה זו מביאה לידי ביטוי את
העקרון שאין להשלים עם אלימות גם בתוך התא המשפחתי ואין אשה
שבויה בידי בעלה להיבעל לו בעל כרחה (ראה ע"פ 353/62, אל פקיד
נגד היועץ המשפטי לממשלה, פד"י, כרך י"ח(4), 200, ודיון נוסף
37/80, מ' כהן נגד מדינת ישראל, פד"י ל"ה(1) 371).

חוק העונשין (תיקון מס' 37), התשנ"ב – 1992

נתפרסם בספר החוקים התשנ"ב, עמ' 142. הצעת החוק נתפרסמה
בהצעות חוק התשנ"א, עמ' 232.

1. במקום סעיף 22 לחוק העונשין, התשל"ז – 1977 (להלן החוק העיקרי),
יבוא:

22. אין אדם נושא באחריות פלילית למעשה או למחדל אם נהג
כפי שנהג כלפי תוקף כדי להרוף תקיפה שלא כדין, שהעמידה
בסכנת פגיעה את חייו, חירותו, גופו או רכושו, שלו או של זולתו;
ואולם אין אדם נוהג תוך הגנה עצמית אם גרם לתקיפה האמורה
בהתנהגותו הפסולה ותוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות
הדברים".

"הגנה עצמית

זלפה סעיף 22

2. אחרי סעיף 22 לחוק העיקרי יבוא:

22א. (א) אין אדם נושא באחריות פלילית למעשה או למחדל שהיו
דרושים באופן מידי כדי למנוע סכנה של פגיעה חמורה בחייו,
בחירותו, בגופו, או ברכושו, שלו או של זולתו, הנובעת ממצב
דברים נתון, ובלבד שלא היתה לו דרך אחרת למנועה, והפגיעה
שגרם לא היתה בלתי שקולה כנגד הפגיעה שבקש למנוע".

"צורך

ספת סעיפים
א' עד 222

דברי ההסבר להצעת החוק

סעיף 22 לחוק העונשין קובע לאמור: ... הסעיף האמור כורך בחובו שני
סייגים שונים כמהותם לאחריות הפלילית – הגנת הפרט וכורח נסיבות.
מוצע להפרידם.

כן מוצע להבהיר שבתנאים של הגנת הפרט וכורח נסיבות אין אדם
זקוק לפטור מאחריות פלילית אלא הוא אינו נושא כלל באחריות פלילית.

לשילובו של המשפט העברי

מוצע עוד להרחיב את החלת ההגנות האמורות להצלת הזולת או רכוש, ולא להסתפק בזכותו של אדם להציל את אלה ש"הגנתם עליו" בלבד. הרחבה זו מצויה כמשפט העברי.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח – 1998

פרק א'; עקרונות יסוד

1. זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ומהויכותה של החברה בישראל לזכויות אלה, מושחתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם שנכרא בצלם ועל עקרון כבוד הבריות. עקרון יסוד
2. חוק זה מטרתו להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו. מטרה
3. אין רואים כהפליה פסולה פעולה שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת של אנשים עם מוגבלות או שנועדה לקדם את השוויון של אנשים עם מוגבלות. העדפה מחקת
4. אדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות הנוגעות לחייו, על פי רצונו והעדפותיו, והכל בהתאם להוראות כל דין. הזכות לקבל החלטות

פרק ב'; פרשנות

5. בחוק זה –
"אדם עם מוגבלות" – אדם עם לקות פיזית, נפשית או שכלית לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית, אשר בשלה מוגבל תפקודו באופן מהותי כתחום אחד או יותר מתחומי החיים העיקריים; הגדרות

חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח – 1998

1. (א) חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לא-לידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו.
(ב) המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לענין חוק זה; בסעיף זה, "רשויות" – משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות.

חובת הצלה
והושיטת עזרה

2. (א) הוראות סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא כמשפט, התשל"ט – 1979, יהולו גם כאשר המזכה פעל מכוח חובתו על פי הוראות סעיף 1.
(ב) בית המשפט רשאי לחייב את מי שגרם לסכנה שהניצול נקלע אליה, לרכות את הניצול עצמו אם גרם לסכנה זו, לשפות את מי שהושיט עזרה כהתאם לחובתו לפי הוראות סעיף 1 על ההוצאות והתשלומים הסבירים שהוציא.

חזרו הוצאות
והשלומי נזק

דברי ההסבר להצעת החוק

הצעת חוק זו באה לעגן בחקיקה הישראלית את הערך המוסרי והחברתי שמקורו בתורה (ויקרא י"ט, ט"ז), לפיו מוטלת חובה על אדם לסייע להצלת חייו של אדם אחר. בהצעת חוק זו מוצע לקבוע בעבירה הימנעות מהושיטת עזרה לזולת במקרה המיוחד שבו אותו נסגע נמצא במצוקה עקב אירוע פתאומי המעמיד בסכנה את חייו, גופו או בריאותו, וזאת כאשר בהושיטת העזרה כשלעצמה, אין סכנה לחייו של מי שאמור להושיטה או לאדם אחר.

זאת ועוד, הצעת החוק קובעת כי ניתן להושיט עזרה במקרה זה גם בדרך של הודעה לרשויות המתאימות, או הזעקת אדם אחר לשם מתן העזרה. בכך כוללת ההצעה את האיזון הנדרש בין ערכים חברתיים מופשטים לבין דרישות המציאות והחיים השוטפים. כך, רק באותם

לשילובו של המשפט העברי

מקדים שבהם היה צורך חיוני בהושטת עזרה, וניתן היה להושיטה
ובאופן מודע נמנע אדם מלתיתה, נקבעה העבירה. הוראה דומה קיימת
גם בחקיקה הפלילית של כמה מדינות באירופה.

הצעת חוק חוזה עבודה, התשמ"ה-1985

הצעת החוק נתפרסמה תחילה בהצעות חוק התשכ"ח, עמ' 384, ונתפרסמה שוב בהצעות חוק התשמ"ה, עמ' 129. הצעת החוק טרם נתקבלה.

10. (א) קבע בית משפט או בית דין לעבודה, הודן בתביעת פיצויים של מעביד נגד עובד, שעילתה קשורה ביחסי עובד ומעביד, שהעובד אחראי לנזקו של המעביד, רשאי הוא לפסוד את העובד מתשלום פיצויים, כולם או מקצתם, אם מצא שהעובד פעל בתום לב לצורך מילוי תפקידו.

שני סעיפים

(ב) קבע בית משפט או בית דין לעבודה, הודן בתביעת פיצויים של עובד נגד מעביד, שעילתה קשורה ביחסי עובד ומעביד, שהעובד טרם לנזק ברשלנותו, רשאי הוא להפחית את אחריותו של העובד עד כדי ביטולה, אם מצא שהעובד פעל בתום לב לצורך מילוי תפקידו.

11. (ב) תווה עבודה לתקופה כלתי קצובה, רשאי העובד לסיימו מכל סיכה שהיא.

סיום תווה עבודה

(ג) תווה עבודה לתקופה קצובה העולה על חמש שנים, רשאי העובד לסיימו לאחר תום חמש שנים כמתן הודעה של חשעים ימים מראש, זולת אם אישר בית הדין לעבודה, לפני תום חמש השנים האמורות או לאחריהן, את תחולת החוזה מעבר לחמש השנים בהתחשב במהות העבודה ובנסיבות הענין; בית הדין לעבודה רשאי לקבוע את התקופה שבה תימשך תחולת החוזה והתנאים לכך, וכן רשאי הוא לתת הוראות כענין פיקוחו של בית הדין על קיום התנאים שקבע.

המבוא להצעת החוק

כבר במקורותיו הראשוניים של המשפט העברי מצויות הוראות בדבר זכויותיו של העובד. במקרא וכן בתקופת המשנה והתלמוד נקבעו הלכות יסוד בדבר זכויותיו של העובד ביחסיו עם מעביד. החוק המוצע מאמץ גישות של המשפט העברי.

דברי ההסבר

לסעיף 10 להצעה

ראוי לציין כי המשפט העברי הכיר כי בנסיבות מסוימות ייקבעו זכויותיו של העובד לפי כללים של "לפנים משורת הדין", זאת על יסוד הפסוק כמשלי ב', כ': "למען תלך כדרך טובים וארחות צדיקים תשמור". על פי עקרון זה, פטר האמורא רב את הפועלים מתשלום פיצויים על נזקים שנגרמו עליהם, ואף זיכה אותם בשכר העבודה, כמובא במסכת בבא מציעא (דף פ"ג, עמוד כ').

לשילובו של המשפט העברי

לסעיף 11 להצעה

ראוי לציין כאן את דברי האמורא רב (מן הדור הראשון לאמוראים, במחצית הראשונה של המאה השלישית), שאמר כי "פרעל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום", וזאת על יסוד המקרא (ויקרא כ"ה, נ"ה): "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם", שעל כך דרשו "עבדי הם" – ולא עבדים לעבדים" (בבא מציעא, דף י', עמוד א').

הצעת חוק להגנת חיית הבר (תיקון – הגבלת ציד), התשנ"ח – 1998

1. בחוק להגנת חיית הבר, התשט"ו (1955) (להלן – החוק העיקרי), בסעיף 1, הגדרת "חיית בר מוגנת" – תימחק, ובמקום הגדרת "ציד" יבוא: "ציד" – חיית בר שלא נקבע שהיא "מזיק";
2. בחוק העיקרי, במקום סעיף 2 יבוא:
- "איסור צידה 2. לא יצוד אדם ציד, אלא ברשיון לפי חוק זה".
3. בחוק העיקרי סעיף 3 ימחק ובמקומו יבוא:
- "רשיון צידה 3. שר החקלאות רשאי להעניק רשיון, או להתיר, בהיתר צידה כללי או מיוחד, ציד למטרות מדעיות, לרבייה, לשמירת האיוון בטבע, למניעת נזקים לחקלאות, למניעת סכנה לאדם או לחי ולמניעת מחלות מדבקות בהם".

דברי ההסבר להצעת החוק

המצב החוקי הקיים כיום מאפשר ציד חיות לשם ספורט, בירור ושעשוע. ברי, כי צירת חיות לשם בידור עומרת בניגוד מוחלט להלכה היהודית וראוי שיידחה על ידי חברה מתקדמת והומניטרית כגון מדינת ישראל. מוצע לאסור צירת חיית בר, אלא אם כן היא מזיקה או מפיצה מחלות מדבקות, ולאחר שנתקבל אישור מיוחד לציד זה. הצעת חוק זהה הוגשה בכנסת ה-12 על ידי ח"כ אברהם ורדיגר, והיא מבוססת על חוות רעתו של המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, פרופ' נחום רקובר.

נספח טז

מדינת ישראל
משרד המשפטים

ירושלים, ז' בטבת התשמ"א
14 בדצמבר 1980

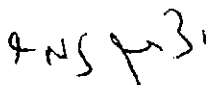
אל: הפרקליטים בפרקליטות המדינה

הנדון: חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980

כידוע לכם קובע חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, כי אם
"ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא
לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש,
יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של
מורשת ישראל".

אני מבקש להסב תשומת לבכם לאפשרות לפנות אל ד"ר
נחום רקובר, היועץ למשפט עברי במשרד המשפטים, כדי
להסתייע בו לצורך הכנת טעון, בעניינים הראויים, ליישום
"עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

ב ב ר כ ה ,

יצחק זמיר
היועץ המשפטי לממשלה

העתק: שר המשפטים
פרקליט המדינה
היועץ למשפט עברי

נספח יז

מדינת ישראל
משרד המשפטים

ירושלים, כ"ג בטבת התשמ"א
30 בדצמבר 1980

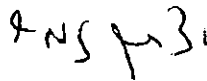
אל: היועצים המשפטיים של משרד הממשלה
היועצים המשפטיים של הרשויות המקומיות

הנדון: חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980

כירוע לכם קובע חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, כי אם
"ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא
לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש,
יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של
מורשת ישראל".

אני מבקש להסב תשומת לבכם לאפשרות לפנות אל ד"ר
נחום רקובר, היועץ למשפט עברי במשרד המשפטים, כדי
להסתייע בו לצורך הכנת טעון, בעניינים הראויים, ליישום
"עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

ב ב ר כ ה ,

יצחק זמיר
היועץ המשפטי לממשלה

העתק: שר המשפטים
היועץ למשפט עברי

נספח יח

מדינת ישראל
הנהלת בתי המשפט

ירושלים, כ"ב אדר א' התשמ"א
26 בפברואר 1981

לכבוד

שופט נכבד,

הנדון: חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980

כידוע לכם קובע חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, כי אם
"ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא
לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש,
יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של
מורשת ישראל".

אני מבקש להסב תשומת לבכם לאפשרות לפנות אל ד"ר
נחום רקובר, היועץ למשפט עברי במשרד המשפטים, כדי
להסתייע בו בעניינים הראויים, ליישום "עקרונות החירות,
הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

בכבוד רב,

משה נכט

משה נכט, נשיא
מנהל בתי המשפט

נספח יט

שר המשפטים

ירושלים, כ"ג בשבט התשמ"א
28 בינואר 1981

לכבוד
דיקן הפקולטה למשפטים

הנדון: חוק יסודות המשפט, התשמ"א-1980

כידוע לך, קובע חוק יסודות המשפט, התשמ"א-1980, כי אם "ראה בית המשפט שאלה משפטית הטעונה הכרעה, ולא מצא לה תשובה בדבר חקיקה, בהלכה פסוקה או בדרך של היקש, יכריע בה לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל".

בשלבי הדיון בהצעת החוק, העלו המופקדים על החינוך המשפטי בפקולטאות את דבר העדר הכשרה מספקת של הסטודנטים למשפטים במקורות המשפט העברי, ואת הקשיים העלולים לנבוע מכך בהפעלתו של החוק.

עתה, משנתקבל החוק, גובר הצורך להרחיב את היידע בתחום משפטי זה.

ושמא מן הראוי כי אף הוראת המקצועות השונים של המשפט, תיעשה תוך זיקה למשפט העברי.

משרד המשפטים, באמצעות המחלקה למשפט העברי, נכון יהיה לעזור בביצוע המשימות הנזכרות.

בכבוד רב,

משה נסים
שר המשפטים

